

---

# John Lockeova misao o objavi

Ivan Tadić, Split

UDK: 1 Locke, J.  
165.64 : 231.74  
Izvorni znanstveni rad

## Sažetak

U članku pisac donosi sažeto kratki prikaz Lockeove filozofije spoznaje, polazeći od njegove prosudbe urođenih ideja. Potom se govori o idejama i vrstama ideja, o stupnjevima spoznaje odnosno znanja (knowledge): izravno (intuitive), dokazno (demonstrative) i osjetilno (sensitive), o mnijenju (opinion), vjerojatnosti (probability) i o spoznaji Božje opstojnosti.

Pisac potom donosi Lockeovu misao o objavi, o umu i vjeri, o njihovu odnosu i njihovim granicama, o odnosu tradicionalne objave i uma, o razlikovanju tvrdnjâ (propositions), koje su u skladu s umom ("according to reason"), koje su iznad uma ("above reason") i koje su suprotne umu ("contrary to reason"), o zanosu (enthusiasm), o čudima (miracles), kao jamstvima (credentials) božanske objave odnosno Božjega poslanja.

Locke je smatrao da u Svetomu pismu postoji temeljna poruka, koja se traži za spasenje odnosno da bi se netko mogao smatrati kršćaninom. Nju su Isus i njegovi apostoli naviještali. Doneseni su neki navodi Svetoga pisma, koje Locke donosi, a koji sadržavaju tu temeljnu poruku. Ta poruka odnosno članak vjere je da je Isus Krist Mesija. Govori se i o tomu što obuhvaća ta vjera koja spašava, o čudorednomu zakonu, koji nam je priopćen objavom. Na koncu su donijeti prigovori nekih kritičara i zaključni osvrt.

## UVOD

U ovomu radu iznijet ćemo neke misli Johna Lockeja (1632.–1704.), o objavi. On je jedan od utemeljitelja engleskoga empirizma. Svojim je djelom *Ogled o ljudskom razumu* (An

*Essay concerning Human Understanding*)<sup>1</sup>, u kojemu raspravlja i o objavi, želio spoznati sposobnosti i odrediti granice našega razuma. Da bismo mogli bolje razumjeti John Lockeovu misao o objavi, treba ukratko iznijeti njegove glavne misli o spoznaji, tj. o podrijetlu, sigurnosti i opsegu ljudskoga znanja, o osnovama i stupnjevima vjerovanja, mnijenja i suglasnosti s onim o čemu nemamo sigurno znanje, a što je i bila nakana njegova *Ogleda*, kako piše u prvoj knjizi toga djela.<sup>2</sup> Nakon što iznesemo glavne Lockeove misli o spoznaji, vidjet ćemo kako je obrazlagao Božju opstojnost, a potom pobliže odrediti odnos uma, objave i vjere i kakva je to vjera, kako je on shvaćao zanos i čuda i koju je poruku u Svetomu pismu smatrao središnjom za spasenje odnosno da bi netko bio kršćanin. Vidjet ćemo što kaže o čudoređu i maksimama, koje su filozofi nudili i o čudorednomu zakonu koji je Krist donio. Na kraju ćemo vidjeti neke prigovore koje su kritičari uputili Lockeu.

## 1. IDEJE, SPOZNAJA I MNIJENJE

Budući da je predmet ovoga rada objava, spomenimo da je i nastanak *Ogleda* povezan s objavom. Locke je 1668. godine izabran za člana Royal Societyja. Tada je bio na susretima, na kojima su također bili: Tyrrell, Mapletoft, Sydenham i Lord Ashely, a na kojima se raspravljalo o znanstvenim, teološkim i filozofskim poteškoćama. U tim je susretima i raspravama sazrela nakana da Locke počne istraživanje o ljudskoj spoznaji, koje je urodilo sastavljanjem *Ogleda* da bi raspravio “o načelima čudoređa i objavljene religije”.<sup>3</sup> U poslanici čitatelju Locke,

---

<sup>1</sup> Ubuduće ćemo ovo djelo pisati skraćeno *Ogled* odnosno *An Essay*.

<sup>2</sup> Usp. John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, I., I., 2. i 3. Prvi rimski broj označava broj knjige, drugi rimski broj znači broj poglavlja, a treći broj označava broj odjeljka. Tekst ćemo navoditi ili prevoditi prema izdanju: John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, Prometheus Books, New York, 1994. Brojevi stranica u zagradama označavaju stranice toga izdanja.

<sup>3</sup> Tyrrell, jedan od Lockeovih prijatelja i sudionika tih susreta, zabilježio je na rubovima svoga primjerka Lockeova *Ogleda*, koji se sada čuva u

pišući o povijesti *Ogleda*, kaže da se u njegovoj sobi sastalo pet ili šest prijatelja, koji su, raspravljajući o nečemu dalekomu, naišli na poteškoće, pa im je Locke predložio da najprije treba ispitati naše sposobnosti odnosno vidjeti što naš razum može, a što ne može razriješiti.<sup>4</sup>

Locke smatra da je korisno poznavati sposobnosti i granice našega razuma, jer ako se otkriju te sposobnosti i granice, onda bi ljudski duh trebalo uvjeriti da bude oprezan pa da se ne miješa u ono što je iznad njegovih mogućnosti, da se pomiri s neznanjem onoga za što se utvrdi poslije ispitivanja da je iznad naših sposobnosti i o čemu se može samo razmišljati i nagađati.<sup>5</sup>

Bez obzira što je ljudsko znanje manje od savršenoga shvaćanja svega što postoji, ipak ono zadovoljava najveću ljudsku potrebu: da imamo dovoljno svjetla, da bismo spoznali svoga Stvoritelja i upoznali svoje dužnosti, pa zbog toga imamo dovoljno razloga veličati darežljivoga Stvoritelja za to znanje, tvrdi Locke. Naša zadaća nije znati sve, smatra on, nego znati samo ono što se tiče našega djelovanja.<sup>6</sup> "Mornaru je od velike koristi što zna dužinu svoga konopa, premda njime ne može izmjeriti sve oceanske dubine; njemu je dosta znati da je on dovoljno dug da može dosegnuti dno ondje gdje treba, da bi utvrdio smjer putovanja i da ne bi naišao na pličake koji ga mogu uništiti".<sup>7</sup> To da ne možemo sve znati, ne može biti razlog nevjerovanja ni u što. "Ako ne budemo vjerovali ni u što, samo zato što ne možemo pouzdano znati sve, bit ćemo isto toliko

---

British Library u Londonu, o čemu se raspravljalo na tim susretima. Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi di John Locke*, U. T. E. T., Torino, 2000., str. 20. Rasprave su se vodile "about the principles of morality and revealed religion", što pokazuje čudoreдно i vjersko podrijetlo Lockeova spoznajnoga zanimanja. Usp. R. Russo, *Ragione e ascolto. L' ermeneutica di John Locke*, Guida, Napoli, 2001., str. 197., bilješka 101.

<sup>4</sup> Usp. John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, Prometheus Books, New York, 1994., str. XIV.

<sup>5</sup> Usp. *An Essay*, I., I., 4.

<sup>6</sup> Usp. *An Essay*, I., I., 5. i 6.

<sup>7</sup> *An Essay*, I., I., 6. (str. 4.). Pri prevodenju *An Essayja* s engleskoga jezika pomagali smo se prijevodom: Džon Lok, *Ogled o ljudskom razumu* (prijevod: Dušan Puhalo), Kultura, Beograd, 1962.

mudri kao onaj koji nije htio upotrijebiti svoje noge, nego je ostao sjediti i propao, samo zato što nije imao krila da leti”,<sup>8</sup> kaže Locke.

### 1.1. *Ideje nisu urođene*

Locke, u prvoj knjizi *Ogleda*, želi pokazati da nikakva spekulativna ni praktična odnosno čudoredna načela nisu urođena. Ni istine odnosno ideje nisu urođene uključujući i ideju o Bogu, a čovjek ima naravne sposobnosti kojima može spoznati načela, istinu i ideje.<sup>9</sup> Pod idejom Locke podrazumijeva sve ono čime se čovjekov duh bavi dok misli.<sup>10</sup>

Opće slaganje, koje se navodi kao dokaz da je nešto urođeno, nije, prema Lockeu, dokaz da je to tako. On najprije razmatra spekulativna načela, kao što su: “što god je, je” i “nemoguće je da ista stvar bude i ne bude”, tvrdeći da o tomu ne postoji opće slaganje, a što bi moralo pratiti urođene istine. Ta načela nisu poznata velikomu dijelu čovječanstva, kao primjerice djeci,

---

<sup>8</sup> *An Essay*, I., I., 5. (str. 3.).

<sup>9</sup> Locke sustavno i polemički, kao što priznaje u *Extraitu*, iz 1688. god., nastoji odbaciti predrasude nekih filozofa, kao što su: Edward Herbert of Cherbury (1583.–1648.), koji je u svomu djelu *De veritate* (objelodanjeno 1624. god.) tvrdio da čovjek od svoga rođenja ima *notitiae communes* (κοινὰ ἔννοια), odnosno temeljne istine; René Descartes (1596.–1650.), koji je zastupao da imamo urođenu ideju o Bogu, potom neki platoničari iz Cambridgea, kao primjerice Henry More (1614.–1687.), koji je u svomu djelu *Antidote against Atheism* (objelodanjeno 1653. god.), također tvrdio da čovjek ima urođeni pojam Boga. Međutim, Sina smatra da tom prosudbom urođenih ideja Locke nije želio otvoriti put skepticizmu u vjerskomu i čudorednomu području, kako su ga optuživali James Lowde, Thomas Becconsall, Henry Lee, a osobito John Edwards (1637.–1716.). On je želio vjerske i čudoredne istine postaviti na nove i sigurnije temelje i pokazati čovjeku put koji treba slijediti da bi ih spoznao. Usp. M. Sina, *Introduzione a Locke*, Editori Laterza, Bari, <sup>9</sup>2006, str. 67. – 68.

<sup>10</sup> Usp. *An Essay*, II., I., 1. Ideja obuhvaća: sve *phantasms*, tj. sve što se tiče osjeta, sjećanja, slika; *notions*, tj. sve što se tiče apstraktnih pojmova i sve *species*, osjetilne i inteligibilne. Ta širina nije bez dvoznačnosti, pa zbog toga Aaron tvrdi da se ideja ne može jedinstveno definirati i da je Locke mogao to s više pozornosti raščlaniti. Usp. M. Sina, *Introduzione ...*, str. 69.–70.

neupućenima i nepisanim ljudima, koji ih ne znaju, što je dokaz da urođene istine ne postoje. Ako bi se reklo da ih ljudi spoznaju, kad počnu upotrebljavati um, što je prema Lockeu pogrešno, ali i kada bi to bilo istinito, to bi dokazivalo da one nisu urođene nego stečene, jer se nikada ne može smatrati urođenim ono što istom umom moramo otkrivati.<sup>11</sup>

Locke smatra da nema urođenih praktičnih odnosno ćudorednih načela, jer o njima postoji manja suglasnost nego o spomenutim spekulativnim načelima, koja sama sebe dokazuju. Za otkrivanje ćudorednih načela, treba dodatno umovanje i naprezanje duha i za njih se uvijek traži neki razlog, kao, primjerice, za načelo: "čovjek treba činiti drugomu ono što želi da drugi njemu čini", a urođena bi načela trebala biti po sebi očigledna. Tako se čini da su, primjerice, pravda i poštivanje ugovora ono o čemu se slaže većina ljudi, pa i lopovi i skupine razbojnika. Međutim, to nije dokaz da je pravednost urođena nego je to načelo koje vrijedi u toj zajednici, jer se ne može zamisliti da je netko prihvatio pravdu kao praktično načelo, kada se pošteno odnosi prema razbojniku iz svoje skupine, a istodobno pljačka ili ubija prvoga poštenoga čovjeka kojega susretne. Locke priznaje da u čovjeku postoji težnja za srećom i sklonost prema dobru, ali to nisu urođena načela.<sup>12</sup> Međutim, on ističe da time ne svodi sve zakone samo na pozitivne i da ne niječe postojanje naravnih zakona, koje se može spoznati našim naravnim sposobnostima bez objave.<sup>13</sup>

Osim toga, Locke smatra da načela ne mogu biti urođena, ako nisu urođene ideje koje pripadaju tim načelima, kao, primjerice, ideje "nemogućnosti" i "istovjetnosti", koje pripadaju načelu: "nemoguće je da ista stvar bude i ne bude". Prema Lockeu, te ideje, kao i druge, nisu urođene i rođena ih djeca ne donose sa sobom svojim rođenjem. Ta djeca, možda, imaju neke nejasne pojmove o gladi, žeđi, toplini i nekim bolovima, ali se ne može vidjeti nikakav trag o sređenim idejama koje bi bile urođene. Ako bi se za ijednu ideju moglo pomisliti da je

---

<sup>11</sup> Usp. *An Essay*, I., II., 1.-12.

<sup>12</sup> Usp. *An Essay*, I., III., 2.- 3.

<sup>13</sup> Usp. *An Essay*, I., III., 13.

urođena, to bi se, prema Lockeu, s razlogom moglo pomisliti za ideju o Bogu. Međutim, on smatra da kada bi svi ljudi imali pojam o Bogu, to ne bi značilo da je ideja o njemu urođena, kao i što ni nepostojanje pojma o Bogu u ljudskom duhu nije dokaz protiv Božje opstojnosti. Opće prihvaćanje Božjega imena ne dokazuje da je ta ideja urođena nego da su ljudi pravilno upotrijebili svoj um, razmišljajući o uzrocima stvari, pronašli izvor svega.<sup>14</sup> Zato on tvrdi da čovjek može, bez urođenih načela i ideja, pravilnom upotrebom svojih naravnih sposobnosti, spoznati Boga i sve ono što mu je važno.<sup>15</sup> Protiv urođene ideje o Bogu Locke navodi i podatak da se ljudi služe istim Božjim imenom, ali o njemu imaju različite, pa i suprotne ideje i to da ima onih koji priznaju više bogova, što je dokaz da nemaju istinit pojam o Bogu i da ta ideja nije urođena.<sup>16</sup> Ako, pak, ideja o Bogu nije urođena, premda je spoznaja Boga, prema Lockeu, najnaravnije otkriće ljudskoga uma, onda se nijedna druga ideja ne može smatrati urođenom.<sup>17</sup>

Ako ideje nisu urođene, kako onda duh dolazi do ideja? Locke isključuje mogućnost da ih duh stvara odnosno izmišlja. Smatra da sve ideje potječu samo iz jednoga izvora, a to je iskustvo, koje je, kako ćemo vidjeti, unutarnje i vanjsko.

## 1.2. Vrste ideja

Locke razlikuje jednostavne i složene ideje. Jednostavne ideje, koje su građa svega našega znanja i temelj svih naših pojmova, dolaze duhu samo na dva načina: preko osjetâ i pomoću refleksije. Vanjski predmeti u nama proizvode jednostavne ideje preko osjetâ, a radnjama našega duha, kao što su: opažanje, sjećanje, promišljanje, zaključivanje itd., stječemo ideje refleksije. Razlikuje ideje koje dolaze u naš duh preko samo jednoga osjetila i one koje se prenose pomoću više

---

<sup>14</sup> Usp. *An Essay*, I., IV., 1. - 10.

<sup>15</sup> Usp. *An Essay*, I., IV., 12.

<sup>16</sup> Usp. *An Essay*, I., IV., 14. i 15.

<sup>17</sup> Usp. *An Essay*, I., IV., 17.

osjetila, potom one koje dobivamo samo refleksijom i one koje dolaze od svih vrsta osjetâ i refleksije. Kada je razum jednom opskrbljen tim jednostavnim idejama, on ih može ponavljati, uspoređivati i povezivati na bezbroj različitih načina i tako može oblikovati nove složene ideje.<sup>18</sup> Složene ideje nastaju djelovanjem duha nad jednostavnim idejama.

Razum je u primanju jednostavnih ideja uglavnom trpan. On ih ne može odbiti kada su mu ponuđene, niti ih može, nakon što ih je primio, izmijeniti, izbrisati. Isto tako “ni najuzvišeniji duh ili najširi razum, premda imao ne znam kakvu brzinu i raznolikost misli, ne može izmisliti ili u duhu načiniti nijednu novu jednostavnu ideju, koja ne bi bila primljena na gore spomenute načine”.<sup>19</sup>

Dakle, mi preko osjetila dobivamo pojedinačne ideje i duh se postupno privikava na te ideje, koje se smještaju u pamćenje i dobivaju imena. Nakon toga duh te ideje apstrahira i postupno uči upotrebu općih imena.<sup>20</sup>

### 1.3. Spoznaja i mnijenje<sup>21</sup>

Ideje su samo građa za spoznaju, ali one još nisu spoznaja. O spoznaji Locke govori u četvrtoj knjizi svoga *Ogleda*.

Spoznaja (*knowledge*) je, prema Lockeu, “opažanje povezanosti i slaganja ili neslaganja i nespojivosti bilo kojih naših ideja”.<sup>22</sup> Budući da različita jasnoća naše spoznaje odnosno našega znanja potječe od različitih načina na koje naš duh opaža slaganje ili neslaganje ideja, on razlikuje tri stupnja spoznaje odnosno znanja: izravno (*intuitive*), dokazno (*demonstrative*) ili razumsko i osjetilno (*sensitive*).

---

<sup>18</sup> Usp. *An Essay*, II., I., 23.- II., III., 1.

<sup>19</sup> *An Essay*, II., II., 2. (str. 71.).

<sup>20</sup> Usp. *An Essay*, I., II., 15.

<sup>21</sup> Za ovo poglavlje usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 38. – 47.

<sup>22</sup> *An Essay*, IV., I., 2. (str. 424.).

Izravna spoznaja odnosno znanje je kada duh izravno opaža slaganje dviju ideja, bez posredovanja neke druge ideje, kao, primjerice, da bijelo nije crno, da krug nije trokut.<sup>23</sup> Ako duh ne otkriva slaganje ili neslaganje izravno nego pomoću drugih (jedne ili više) ideja, primjerice, kada duh hoće spoznati jesu li tri kuta u trokutu jednaka dvama pravim kutovima, Locke to naziva dokazivanjem.<sup>24</sup>

Treći stupanj spoznaje odnosno znanja je osjetilno, koje se odnosi na postojanje pojedinačnih predmeta izvan nas, a koje stječemo opažanjem i sviješću o zbiljskomu primanju ideja od tih predmeta.<sup>25</sup>

Ta se tri stupnja spoznaje najbolje mogu vidjeti na primjeru postojanja. Izravno spoznajemo svoje postojanje, dokazno Božje postojanje, a osjetilno spoznajemo postojanje stvari izvan nas.<sup>26</sup>

Locke razlikuje spoznaju odnosno znanje (*knowledge*) od mnijenja (*opinion*). Spoznaja se temelji na sigurnosti a mnijenje na vjerojatnosti (*probability*). Vjerojatnost nije opažanje slaganja ili neslaganja, kao spoznaja odnosno znanje nego "privid takva slaganja ili neslaganja, pomoću dokaza čija međusobna veza nije stalna ni nepromjenljiva ili se makar ne opaža da je takva".<sup>27</sup> On priznaje da je ljudska spoznaja odnosno znanje ograničeno, jer mi ne možemo imati izravnu ni razumsku spoznaju, koja se proteže na sve naše ideje, a osjetilna spoznaja se ne proteže dalje od onoga što je upravo tada u našim osjetilima, pa zaključuje da "opseg našega znanja nije samo manji od zbiljnosti stvari nego i od opsega naših ideja".<sup>28</sup> Gdje nas znanje ostavlja, onamo nas vodi vjerojatnost, koja nadomješta naše znanje, jer se ona bavi tvrdnjama u koje nismo sigurni. Neki nas razlozi navode da ih prihvatimo kao istinite, i to na temelju onoga što je u suglasnosti s našim

---

<sup>23</sup> Usp. *An Essay*, IV., II., 1.

<sup>24</sup> Usp. *An Essay*, IV., II., 2.

<sup>25</sup> Usp. *An Essay*, IV., II., 14.

<sup>26</sup> Usp. *An Essay*, IV., III., 21.

<sup>27</sup> *An Essay*, IV., XV., 1. (str. 555.).

<sup>28</sup> *An Essay*, IV., III., 6. (str. 440.).

znanjem, promatranjem odnosno iskustvom ili na temelju tuđih svjedočanstava.<sup>29</sup> Zato je Bog čovjeku dao, tvrdi Locke, sposobnost prosuđivanja (*judgment*), da bi mu nadoknadio nedostatak jasnoga i sigurnoga znanja.<sup>30</sup>

Međutim, čovjeku nisu dane razumske sposobnosti samo radi spekulativnoga razmišljanja nego i radi upravljanja u životu. Kada bismo se ravnali samo jasnim i sigurnim znanjem, kojega nema mnogo, u životu bismo mogli malo toga učiniti. "Kada čovjek ne bi htio jesti dok mu ne bude dokazano da će ga to jelo nahraniti, kada se ne bi htio maknuti dok ne bi nepogrješivo spoznao da će uspjeti posao koji počinje, mogao bi ostati sjediti na istomu mjestu i tako propasti".<sup>31</sup> Ondje gdje prestaje svjetlost jasne i sigurne spoznaje ili znanja, počinje polumrak vjerojatnosti.<sup>32</sup>

Postoje različiti stupnjevi vjerojatnosti, o kojima zavisi i stupanj naše suglasnosti s određenim tvrdnjama, koje se: a) odnose na neko pojedinačno postojanje, na činjenicu koja se može promatrati. Mi imamo najviši stupanj vjerojatnosti, gotovo kao sigurno znanje, onda kada ta činjenica može biti potvrđena općom suglasnošću svih ljudi u svako doba i stalnim čovjekovim iskustvom; b) ili se odnose na ono što je nedostupno našim osjetilima, kao što su duhovi, anđeli itd., a tu nam pomaže analogija.<sup>33</sup>

Postoji i vjera, kojoj Locke pridaje najčasnije dostojanstvo.<sup>34</sup> Kada se radi o natprirodnim događajima odnosno čudima, onda se njima može vjerovati i to toliko više koliko se protive običnomu opažanju ili ga nadilaze. Osim toga, Locke smatra, da postoje još neke tvrdnje, koje se temelje na tuđemu svjedočenju, a čemu mi pridajemo najviši stupanj suglasnosti, bez obzira slažu li se sa svakodnevnim iskustvom i običnim

<sup>29</sup> Usp. *An Essay*, IV., XV., 4.

<sup>30</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIV., 3.

<sup>31</sup> *An Essay*, IV., XIV., 1. (str. 554.).

<sup>32</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIV., 2.

<sup>33</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVI., 5.-6.

<sup>34</sup> Usp. G. Reale - D. Antiseri, *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*, Editrice La Scuola, Brescia, 1991., sv. 2., str. 389.

dogadajima, jer su to svjedočanstva samoga Boga, koji ne može varati ni prevaren biti. To je svjedočanstvo objava a naša suglasnost s njom je vjera.<sup>35</sup> Vjera u *Ogledu* ima osobitu ulogu, koja s vjerojatnošću, čini se da nema ništa zajedničko pod vidom sigurnosti, nadilazi je upravo po posebnoj vrsti svjedočanstva, postizujući najviši stupanj suglasnosti, slično kao i spoznaja (*knowledge*) u najvišem stupnju, a to znači kao izravna spoznaja odnosno znanje.<sup>36</sup>

#### 1.4. Spoznaja Božje opstojnosti

U desetomu poglavlju četvrte knjige *Ogleda*, Locke raspravlja o spoznaji Božje opstojnosti. On je za vrijeme svoga školovanja u Oxfordu čitao Descartesove tekstove, u kojima se raspravlja o Božjoj opstojnosti, osobito njegovo djelo *Meditationes de prima philosophia*. Locke nije prihvatio Descartesov dokaz za Božju opstojnost, polazeći od ideje beskonačnoga bića odnosno Boga, koju imamo u svomu duhu. Predlagao je dokaz koji polazi, kao što ćemo vidjeti, od nedvojbene spoznaje nečega postojećega.<sup>37</sup>

Pogledajmo, ukratko, kako Locke u *Ogledu* iznosi dokaz za Božju opstojnost.<sup>38</sup> Premda nam Bog nije dao nikakvu urođenu ideju o sebi, kao što je to mislio Descartes, Locke drži da nas je Bog ipak obdario sredstvima kojima ga možemo spoznati.<sup>39</sup> Polazi od jasne spoznaje o svomu postojanju, a to

---

<sup>35</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVI., 13.–14.

<sup>36</sup> Usp. M. Sina, *Introduzione ...*, str. 101.–102.

<sup>37</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 181.

<sup>38</sup> Usp. *An Essay*, IV., X.

<sup>39</sup> U rukopisu iz 1696. god., Locke, osvrćući se na Descartesov dokaz za Božju opstojnost, tvrdi da bi se, na temelju tvrdnje koju Descartes zastupa, moglo dokazati da postoji i tvar, koja je lišena spoznaje, i da je ona prvo vječno biće i uzrok svega, kao što može tvrditi nevjernik, a isto tako i ono što tvrdi vjernik, a to znači da je to netvarni i razumski duh. Vjernik, koristeći ideju nužnoga bića, da bi dokazao Božju opstojnost, tj. netvarnoga vječnoga i razumskoga duha, u tomu nema prednost pred nevjernikom. Prema Lockeu, nikakvom se idejom, jednostavnom ili složenom, samo na temelju toga što je u našem duhu, ne može

znači da postojimo i da smo nešto. Ne će govoriti sumnjivcima (skeptcima), koji sumnjaju u to jesu li oni nešto ili nisu, “jer ne mogu raspravljati s čistim ništavilom, niti mogu uvjeriti neko ništa da je nešto (...) što se mene tiče, neka uživa u tomu svom dragom zadovoljstvu biti ništa, dok ga glad ili neka druga bol ne uvjeri u suprotno”,<sup>40</sup> tvrdi Locke. Osim toga, znamo i to da biće ne može nastati ni iz čega. Zbog toga “ako znamo da postoji neko zbiljsko biće, i da nebiće ne može proizvesti nikakvo zbiljsko biće, onda je to očigledan dokaz da nešto vječno postoji, jer ono što nije vječno, imalo je početak, a ono što je imalo početak, moralo je biti proizvedeno od nečega drugoga”.<sup>41</sup> A “najveća je besmislica zamišljati da bi čisto ništa, posvemašnje nijekanje i odsutnost svakoga bića, moglo ikada proizvesti zbiljsko postojanje”.<sup>42</sup>

To vječno biće mora biti najmoćnije, jer je izvor i korijen svake moći. Mora biti najmudrije, jer je nemoguće da bi čista nemisaona tvar mogla proizvesti neko misleće odnosno umno biće kao ni red koji nalazimo u prirodi, kao što ništavilo ne može proizvesti neku tvar, što znači da to vječno biće ne može biti tvar odnosno tvarno, a ni tvar nije suvječna s Bogom. Na temelju toga svega Locke zaključuje: “meni je jasno da o Božjoj opstojnosti imamo sigurnije znanje nego o bilo kojoj stvari, koju nam ne otkrivaju neposredno naša osjetila. Mislim da štoviše mogu reći i to da mi sigurnije znamo da postoji Bog nego da postoji bilo što drugo izvan nas”.<sup>43</sup>

Što se tiče stvaranja odnosno Božjega djelovanja, Locke smatra da ne možemo u svemu razumjeti ni djelovanje svoga duha, pa ne bismo smjeli ograničiti ni Božje djelovanje samo na ono što mi možemo shvatiti. “Ako ograničavamo ono što

---

dokazati zbiljsko postojanje nečega izvan nas što odgovara toj ideji. Zaključuje da zbiljsko postojanje može biti dokazano samo pomoću zbiljskoga postojanja stvari izvan nas odnosno pomoću našega postojanja. Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 207.- 210.

<sup>40</sup> *An Essay*, IV., X., 2. (str. 528.).

<sup>41</sup> *An Essay*, IV., X., 3. (str. 528.).

<sup>42</sup> *An Essay*, IV., X., 8. (str. 530.).

<sup>43</sup> *An Essay*, IV., X., 6. (str. 529.).

Bog može učiniti na ono što mi možemo zamisliti, time svoje shvaćanje proglašavamo beskonačnim a Boga konačnim. Ako ne razumijete djelovanje svoga vlastitog konačnog duha, te misleće stvari u vama, nemojte se čuditi što ne možete razumjeti djelovanja onoga vječnog, beskrajnoga Duha, koji je tvorac i upravljač svim stvarima i kojega ni nebesa nad nebesima ne mogu obuhvatiti”.<sup>44</sup>

## 2. UM, VJERA I OBJAVA

Locke raspravlja o odnosu vjere i uma, polazeći od određivanja njihovih granica, a to znači da treba odrediti dokle nas um može voditi, a odakle vjera. On smatra da vjera ne može biti protivna umu. Međutim, između njih se moraju postaviti granice, jer ako nema tih granica nastaju rasprave, nesporazumi i veće su poteškoće u međusobnim uvjerenjima. Sve se sljedbe, tvrdi on, rado koriste umom dok im on pomaže, a kada ih on izda, tada viču: “To je predmet vjere, to je iznad uma”.<sup>45</sup> Pretpostavka svake rasprave o vjeri je postavljanje granice između vjere i uma. Zbog toga on polazi od definiranja uma i vjere odnosno objave.

Locke um naziva prirodnom objavom (*natural revelation*) i definira ga: “Um je prirodna objava, kojom vječni Otac svjetla i Izvor svega znanja saopćuje čovječanstvu dio istine koji je stavio u doseg ljudskih naravnih sposobnosti”.<sup>46</sup> Um, shvaćen kao suprotstavljen vjeri, “znači otkrivanje sigurnosti ili vjerojatnosti onih tvrdnjâ ili istina, do kojih duh dolazi zaključivanjem, na temelju ideja koje je stekao svojim naravnim sposobnostima, tj. osjetima ili refleksijom”.<sup>47</sup>

Vjera je suglasnost s “nekom tvrdnjom koja nije izvedena zaključivanjem pomoću uma, nego je primamo na temelju

---

<sup>44</sup> *An Essay*, IV., X., 19. (str. 536.).

<sup>45</sup> *An Essay*, IV., XVIII., 2. (str. 583.).

<sup>46</sup> *An Essay*, IV., XIX., 4. (str. 590.).

<sup>47</sup> *An Essay*, IV., XVIII., 2. (str. 583.).

povjerenja u onoga tko je iznosi, vjerujući da mu, na neki osobiti način, dolazi od Boga. Taj način otkrivanja istinâ ljudima zovemo 'objavom'.<sup>48</sup> Na drugomu mjestu kaže: "Objava je naravni um proširen novim otkrićima koja je izravno saopćio Bog, a čiju istinitost jamči um, dajući svjedočanstva i dokaze da ona potječe od Boga".<sup>49</sup>

Bog je jasno razgraničio naše sposobnosti i pokazao nam kojim sposobnostima trebamo ravnati našim životom: osjetilima u spoznaji osjetilnih predmeta, umom u zaključivanju, koje polazi od jasnih i savršenih ideja, a vjerom u onomu što osjetila ni um ne mogu dosegnuti, tvrdi Locke u rukopisu od 28. kolovoza 1676.<sup>50</sup>

Locke, slijedeći podjelu prijatelja Roberta Boyla,<sup>51</sup> razlikuje: ono što je *u skladu s umom* ("according to reason"), ono što je *iznad uma* ("above reason") i ono što je *suprotno umu* ("contrary to reason").<sup>52</sup>

*U skladu s umom* su one tvrdnje, čiju istinitost možemo otkriti, ispitujući ideje koje stječemo osjetom i refleksijom i naravnim zaključivanjem spoznajemo da su istinite ili vjerojatne. Tako je, primjerice, postojanje jednoga Boga *u skladu s umom*.

*Iznad uma* su one tvrdnje čiju istinitost ili vjerojatnost ne možemo spoznati umom odnosno naravnim sposobnostima, primjerice, uskrsnuće mrtvih.

*Suprotne umu* su one tvrdnje koje nisu suglasne ili su nepomirljive s jasnim i razgovijetnim idejama, primjerice, postojanje više bogova.

---

<sup>48</sup> Isto.

<sup>49</sup> *An Essay*, IV., XIX., 4. (str. 590.-591.).

<sup>50</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, 2000., str. 189.

<sup>51</sup> Robert Boyle (1627.-1691.) objelodanio je dvije rasprave, iz čijih se naslova vidi podjela koju je Locke preuzeo. Te su rasprave naslovljene: *A Discourse of Things above Reason; Inquiring whether a Philosopher should admit there are any such*, Printed for J. Robinson, London, 1681., i druga: *A Discourse about the Distinction that represents some Things as Above Reason, but not Contrary to Reason*, objelodanjeno kao dodatak u: *The Christian Virtuoso*, Printed for J. Taylor, in the Savoy, 1690.

<sup>52</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVII., 23.

Pogledajmo kako Locke vidi odnos tradicionalne objave odnosno vjere i uma, i koju zadaću um ima u svemu tome.<sup>53</sup>

## 2.1. Tradicionalna objava i nove jednostavne ideje

Budući da Locke smatra da jednostavne ideje možemo steći samo na prirodan način, a to znači pomoću osjetilâ i refleksijom, jasno je da ih ne možemo steći tradicionalnom objavom. Nikakav Bogom nadahnuti čovjek ne može tradicionalnom objavom prenijeti drugima nijednu novu ideju, tj. onu koju prije nismo stekli osjetilima ili refleksijom. Kada bi netko izravno od Boga primio neku objavu, koja sadržava nove jednostavne ideje, ona se drugima ne može prenijeti riječima ni nekim drugim znakovima.<sup>54</sup>

Sv. Pavao,<sup>55</sup> primjerice, bez obzira kakve su mu nove ideje mogle biti otkrivene i je li ih stekao njegov duh, kada je u zanosu bio uznesen na treće nebo, on je drugima mogao samo reći da se ondje nalazi ono "što oko nije vidjelo, ni uho čulo, niti ljudsko srce moglo zamisliti".<sup>56</sup>

Isto tako, kada bi Bog nekome na nadnaravan način otkrio neku vrstu stvorenja, koja stanuju, primjerice, na Jupiteru ili Saturnu, koja imaju šest osjetila i prenio mu ideje koje ta stvorenja stječu pomoću toga šestoga osjetila, taj ne bi mogao

---

<sup>53</sup> Radi jezične jasnoće treba reći da Locke razlikuje tradicionalnu i izvornu objavu. Pod izvornom objavom podrazumijeva prvi dojam koji Bog izravno urezuje u duh nekoga čovjeka, a pod tradicionalnom podrazumijeva dojmove koji su prenijeti drugima pomoću uobičajenih riječi odnosno pojmova. Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 3.

<sup>54</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 3.

<sup>55</sup> Da bi se moglo razumjeti surječje onoga što Locke govori, donosimo taj tekst, na koji on ovdje misli. «Znam čovjeka u Kristu: prije četrnaest godina - da li u tijelu, ne znam; da li izvan tijela, ne znam, Bog zna - taj je bio ponesen do trećeg neba. I znam da je taj čovjek - da li u tijelu, da li izvan tijela, ne znam, Bog zna - bio ponesen u raj i čuo neizrecive riječi, kojih čovjek ne smije govoriti.» (2 Kor 12, 2 - 4). Tekstove iz Svetoga pisma u ovom radu navodimo prema: *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jérusalem"*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, <sup>5</sup>2004.

<sup>56</sup> *An Essay*, IV., XVIII., 3. (str. 584.).

prenijeti drugim ljudima te ideje šestoga osjetila, kao što se ni slijepcu od rođenja ne mogu prenijeti ideje boja, tvrdi Locke.<sup>57</sup>

## *2.2. Tradicionalna objava i ono što možemo spoznati umom*

Locke dopušta mogućnost da nam se objavom mogu otkriti i prenijeti istine, koje možemo otkriti naravnim sposobnostima, pomoću uma i ideja, koje već imamo. Tako Bog može i objavom očitovati istinitost neke Euklidove tvrdnje. Međutim, prema Lockeu, takva nam objava nije toliko potrebna ni korisna, jer su istine koje jasno spoznajemo, naravnim sposobnostima, sigurnije od istina koje se prenose tradicionalnom objavom. Poteškoća je u tomu što naše znanje da je ta objava, koja se prenosi, u početku došla od Boga, ne može biti tako sigurno kao znanje koje stječemo naravnim sposobnostima. Tako nitko ne može imati jasno i sigurno znanje o potopu kao Noa, koji je potop vidio i doživio, ili kao što bi imao taj netko da je tada živio i gledao potop.<sup>58</sup>

## *2.3. Objava protuslovna jasnomu svjedočanstvu uma*

Locke smatra da nam ne treba pomoć objave da bismo prihvatili tvrdnje čija se očiglednost temelji na jasnoj spoznaji slaganja ili neslaganja naših ideja, stečenoj izravno, kao što su tvrdnje koje su same po sebi očevidne, ili očevidnim zaključcima, koji su izvedeni razumskim dokazivanjem. On, dakle, smatra da je taj naravni put spoznaje najsigurniji. Međutim, on bi ipak prednost dao izravnoj božanskoj objavi, pred tim jasnim i razgovijetnim znanjem, ali samo onda kada bi to zaista bila božanska objava. Budući da svjedočanstvo naših sposobnosti, kojima primamo objavu, ne može nadići, ako može i dosegnuti, sigurnost izravnoga znanja, Locke zbog toga smatra da se nikada ne može prihvatiti kao istinu ono što se protivi našem jasnom izravnomu znanju. Ne može

---

<sup>57</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 3.

<sup>58</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 4.

se, prema njegovu mišljenju, prihvatiti tvrdnja da neko tijelo bude istodobno na dvama različitim mjestima, bez obzira što bi ona bila božanska objava. Izravno sigurno znamo da neko tijelo ne može biti istodobno na dvama različitim mjestima, pa uvjerenje, koje bi se u svezi s tim temeljilo na božanskoj objavi, ne može biti tako sigurno kao uvjerenje izravnoga znanja. Najprije moramo znati da smo tu objavu pravilno shvatili i da se ne varamo kada to pripisujemo Bogu odnosno moramo biti sigurni da je to zaista božanska objava. Kaže: "Sve što je Bog objavio sigurno je istinito i o tomu ne može biti nikakve sumnje. To je pravi predmet vjere, ali um mora suditi je li nešto božanska objava ili nije".<sup>59</sup>

Objava se, dakle, nalazi pred prosudbom uma, jer samo um može prosuditi, smatra Locke, o tomu je li to zaista božanska objava i o značenju riječi te objave. Što bi se dogodilo kada bismo prihvatili neku tvrdnju, za koju bi se tvrdilo da je božanska objava, a koja bi bila protivna jasnomu izravnomu znanju? Tada bismo, prema Lockeu, srušili temelje svakoga znanja i ne bi više bilo nikakve razlike između istine i laži. Tada bi bile beskorisne sve naše sposobnosti i uništen naš razum, najizvršnije Božje djelo u nama.<sup>60</sup>

Locke smatra da treba slušati um kada se radi o neposrednoj objavi, koja je dana nekome pojedincu, kao i kada se radi o istinama, koje su objavljene drugima i prenesene usmenom i pisanom predajom, a odnose se na ono što se protivi jasnomu znanju.<sup>61</sup>

Što je, prema Lockeu, predmet vjere? To je sve ono što je objavljeno, a o čemu imamo veoma nesavršene pojmove ili nemamo nikakve, potom ono o čijemu prošlom, sadanjem i budućem postojanju ne možemo, svojim naravnim sposobnostima, ništa znati odnosno ono što je iznad uma. Primjerice, pobuna anđela i gubitak njihova prvotnoga blaženoga stanja i uskrsnuće mrtvih.<sup>62</sup> Isto je tako predmet vjere ono o čemu

---

<sup>59</sup> *An Essay*, IV., XVIII., 10. (str. 588.).

<sup>60</sup> *Usp. An Essay*, IV., XVIII., 5.

<sup>61</sup> *Usp. An Essay*, IV., XVIII., 6.

<sup>62</sup> *Usp. An Essay*, IV., XVIII., 7.

imamo vjerojatno, nesigurno znanje, a s druge se strane Bogu svidjelo to nam objaviti. Ta je objava jača od vjerojatnih nagađanja uma, jer um tu nije došao dalje od vjerojatnosti, pa je vjera nadoknadila tu njegovu nemoć i pokazala gdje je istina.<sup>63</sup>

Iz toga odnosa vjere i uma Locke ne shvaća vjeru odnosno objavu kao nešto što vrši nasilje nad umom i ne ruši temelje naravnih spoznajnih sposobnosti nego ono što obuhvaća šira obzorja od uma i što mu pomaže u onomu u čemu um ima vjerojatno znanje. Područje vjere je ono što je iznad uma odnosno ono što je Bog zaista objavio. U područje vjere ne ulazi ono što je protivno umu. Ako ljudi prihvate načelo da se u religiji ne mora slušati um bez obzira koliko to protuslovalo zdravomu razumu i načelima naravne spoznaje, tada se dolazi do čudnih vjerovanja koja su, prema Lockeu, plod mašte i praznovjerja. Uzrečica: *credo, quia impossibile est*<sup>64</sup> može se, prema njemu, smatrati samo kao izraz revnosti dobrog čovjeka, ali to ne može biti načelo za vjeru ili za osobno uvjerenje.<sup>65</sup> Kršćanstvo koje je Locke zagovarao moglo bi se sažeti u uzrečicu: *credo, quia absurdum non est*.<sup>66</sup>

### 3. ZANOS

Osim vjere i uma, Locke razmatra treći temelj suglasnosti, koji kod nekih ljudi, tvrdi on, uživa isti ugled i povjerenje kao vjera i um, a nastaje iz maštanja umišljenoga mozga. To je zanos (*enthusiasm*),<sup>67</sup> koji odbacuje um i izdiže objavu bez uma, a time, smatra Locke, odbacuje objavu i um. Tako postupaju oni koji se umisle da su u dodiru s Bogom i tvrde da imaju izravnu objavu i dobivaju izravne poruke od Boga. Kroz povijest bilo

---

<sup>63</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 9.

<sup>64</sup> Ovdje misli na Tertulijanovu misao "certum est, quia impossibile" (*De carne Christi*, c. 5., P. L. II, 806.).

<sup>65</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVIII., 11.

<sup>66</sup> Usp. R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 236.

<sup>67</sup> O zanosu usp. *An Essay*, IV., XIX.

je uvijek ljudi koji su se umislili da su u dodiru s Bogom i da dobivaju poruke od Boga. Tko odbacuje um, a prepušta mjesto samo takvoj objavi, taj postupa kao netko tko bi nagovarao čovjeka da iskopa sebi oči, da bi nekim dalekozorom bolje primio udaljenu svjetlost neke nevidljive zvijezde, kaže Locke. Tu um ne može ništa pomoći, jer takvi smatraju da su iznad njega. Kada se neki ljudi zanesu, odnosno vjeruju u neposrednu objavu, teško ih se može zaustaviti u tomu, jer misle da u sebi vide jasno unutarnje prosvjetljenje, pa im ne trebaju neki drugi dokazi. Oni vide tu unutarnju svjetlost kao sunce u podne i ona samu sebe dokazuje, pa im ne treba polumrak uma, da bi im je pokazao. Ispitati tu nebesku zraku s umom, tom tamnom svijećom, isto je kao kada bismo se služili kriješnicom da bismo otkrili sunce, tvrdi Locke. "Oni u sebi osjećaju utjecaj Božje ruke i poticaje Duha pa se ne mogu prevariti u tomu što osjećaju".<sup>68</sup> Tako tvrde zanesenjaci, koji su sigurni u to što govore, a svoja uvjerenja smatraju ispravnima zbog toga što su u njih uvjereni. Međutim, Locke tvrdi da "snaga naših uvjerenja nije nikako dokaz njihove ispravnosti; krive stvari mogu biti krute i nesavjetljive kao i prave, a ljudi mogu biti isto tako sigurni i uporni u zabludi kao i u istini".<sup>69</sup> Spominje primjer sv. Pavla, koji je vjerovao da čini dobro i da je trebao progoniti kršćane, za koje je bio samouvjeren da imaju krivo, međutim, on je imao krivo a ne kršćani. To pokazuje da se dobri ljudi, kaže on, nekada zagriju za zablude misleći da su one božanske istine i da im najjasnije sjaju u duhu.<sup>70</sup>

Locke smatra da tu unutarnju svjetlost treba ispitati i vidjeti radi li se tu o spoznaji istinitosti neke tvrdnje, zanosu ili o božanskoj objavi. Bez obzira jesu li tvrdnje očigledno istinite ili naravno nespoznatljive, a navodno su objavljene, treba biti dobro utemeljena i očigledno dokazana istinitost da je nekomu Bog objavio te tvrdnje. Spoznaja neke istinite tvrdnje, kao, primjerice, neke Euklidove tvrdnje, ne znači da je to objava. Isto tako ako netko do nekoga znanja nije došao na

---

<sup>68</sup> *An Essay*, IV., XIX., 8. (str. 592.).

<sup>69</sup> *An Essay*, IV., XIX., 11. (str. 594.).

<sup>70</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIX., 12.

naravan način nego zaključi da je to objava, to ne znači da je ta objava od Boga. Zbog toga mora biti dobro dokazano da je to zaista od Boga, a da tu tlapnju nije u naš duh ubacio neki drugi duh ili naša mašta. Ako to ne znaju, onda je njihova uvjerenost, bez obzira koliko ona bila jaka, neutemeljena, a ta unutarnja svjetlost nije ništa drugo nego zanos odnosno *ignis fatuus* (varljivi plamen) “koji ih stalno voda uokolo u krugu: to je objava zato što oni u to čvrsto vjeruju, a vjeruju u to zato što je to objava”,<sup>71</sup> kaže Locke.

Ono što dolazi od Boga, ne treba dokazivati, jer Bog ne vara niti može biti prevaren, ali treba dokazati da potječe od Boga. Kako znati da je to istina koju je Bog ulio u njihov duh? Tu zanosu nedostaju dokazi, premda on smatra da ih ima. Ako tvrde da je to istina, onda to mogu znati samo na temelju toga što je to očigledno naravnomu umu ili na temelju razumskih dokaza, kojima se dokazuje da je to tako. Tada se ne radi o objavi nego o naravnoj spoznaji istine, koju spoznaju i drugi ljudi. Oni vjeruju da je to objava samo zato što su u to čvrsto uvjereni da je to objava. Međutim, to njihovo uvjerenje nije dovoljan dokaz, jer se lako može upasti u zablude, ako se maštu uzme za svoga jedinoga i vrhovnoga vodiča. Odakle bi inače, pita se Locke, postojali neukrotivi zanesenjaci koji imaju suprotne stavove. Ako bi snaga tih njihovih uvjerenja bila dokaz da ona potječu od Boga, onda bi se i suprotna mišljenja mogla jednako opravdano smatrati božanskom objavom i božanskim istinama.<sup>72</sup>

Da se ne bi upalo u takve zablude i tlapnje, treba tu unutarnju svjetlost izvesti pred ispit uma, koji, prema Lockeu, mora biti naš konačni sudac i vodič u svemu. Jer, kada Bog nekoga čini prorokom, on ne uništava naravne sposobnosti u njemu i kada duh osvjetli nadnaravnom svjetlošću ne trne ono što je u njemu naravno, smatra Locke.<sup>73</sup> Mi, dakle, moramo pitati um i njime prosuditi je li to zaista božanska objava ili nije.

---

<sup>71</sup> *An Essay*, IV., XIX., 11. (str. 593.).

<sup>72</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIX., 11.

<sup>73</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIX., 14.

Što je to što u konačnici odlučuje o tomu je li ta unutarnja svjetlost nadahnutu odnosno izravno objavljena? Ako je ta istina u skladu s načelima uma ili je u skladu sa Svetim pismom, koje je potvrđena božanska objava, odnosno s Božjom riječju, mi tu tvrdnju možemo sigurno smatrati istinitom i prema njoj živjeti. Međutim, ako nije u skladu s time, onda to ne možemo smatrati istinom ni objavom, dok ne dobijemo još neki znak da je to tako, a to je čudo. Tako su sveti ljudi starih vremena, kojima se Bog objavljivao, osim toga unutarnjega svjetla imali još neki znak koji je svjedočio da je to od Boga. Tako je, primjerice, Mojsije vidio grm koji gori a ne izgara i iz grma čuo glas,<sup>74</sup> potom pretvaranje štapa u zmiju.<sup>75</sup>

Locke ne isključuje da Bog nekada može prosvjetliti čovjekov duh da bismo shvatili neke istine ili neposrednim utjecajem i pomoću Svetoga Duha ljude poticati na dobra djela i bez ikakvih čudesnih znakova. Međutim, i tada trebamo prosuditi je li to od Boga ili nije, pomoću uma i Svetoga pisma.<sup>76</sup>

#### 4. ČUDA

O čudu se, u Lockeovo doba, raspravljalo. O njemu nisu pisali samo teolozi nego i filozofi, kao Thomas Hobbes (1588.–1679.) u raspravi *Leviathanu*,<sup>77</sup> a osobito Baruch (Benedictus) de Spinoza (1632.–1677.), u svojoj raspravi koja je naslovljena *Tractatus theologico-politicus*, a čije je tvrdnje o čudima, iz šestoga poglavlja te rasprave, u Engleskoj proširio Charles Blount (1654.–1693.), svojim djelom naslovljenim *Miracles, no Violations of the Law of Nature*, a objelodanjenim 1683. god. Nakon Lockeove smrti za čuda se zanimao i David Hume

---

<sup>74</sup> Usp. Izl 3, 3-5.

<sup>75</sup> Usp. Izl 6, 10.

<sup>76</sup> Usp. *An Essay*, IV., XIX., 16.

<sup>77</sup> Usp. T. Hobbes, *Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*, treći dio, poglavlje XXXVII.

(1711.–1776.) i o njima iznio svoja razmišljanja u raspravi pod naslovom *An Enquiry concerning Human Understanding*.<sup>78</sup>

Locke se također zanimao za čuda, o čemu svjedoče stranice njegova *Journala*, od 26. kolovoza 1676., a osobito one iz *Journala*, od 3. travnja 1681. Međutim, on je za vrijeme svoga boravka u Nizozemskoj čitao tekstove o čudima, koje je napisao Jean Le Clerc (1657.–1736.). Osim toga, čitao je s velikim zanimanjem raspravu Williama Fleetwooda (1656. –1723.), teologa King's Collegea u Cambridgeu, naslovljenu: *An Essay upon Miracles. In two Discourses*, objavljenu 1701., i prosudbu koju je napisao mladi teolog Benjamin Hoadly (1676.-1761.), a koja je bila naslovljena: *A Letter to Mr. Fleetwood. Occasion' d by his late Essay on Miracles*, anonimno objelodanjena 1702. godine. Potaknut tim tekstovima, napisao je raspravu o čudima, u kojoj je više bio na strani Hoadlyja, ali preuzeo je i neke Fleetwoodove tvrdnje. Ta je Lockeova rasprava objelodanjena poslije njegove smrti 1706., pod naslovom *A Discourse of Miracles* u: *Posthumous Works of Mr. John Locke*.<sup>79</sup>

Locke na početku te rasprave definira čudo kao “osjetilno djelovanje, koje, budući da nadvisuje shvaćanje promatrača i suprotno je, sukladno njegovu načinu gledanja, stalnomu tijeku prirode, on ga smatra božanskim”.<sup>80</sup>

<sup>78</sup> Iz jednoga pisma, koje je David Hume, 1737. god., napisao Henryju Homeu, vidi se da je raspravu o čudima (*Reasonings concerning Miracles*) namjeravao uvrstiti u djelo *A Treatise of Human Nature*, čiji je prvi i drugi dio objavljen 1739., a treći dio 1740. god. Međutim, od te je zamisli odustao (usp. J. Y. T. Greig (ur.), *Letters of David Hume* (2 vols), Oxford University Press, Oxford 1932, sv. I., str. 24.–25.). Za tu raspravu Hume kaže da je izišla iz tiska “mrtvorodena i nije postigla čak ni takvu čast da izazove mrmljanje među fanaticima” (D. Hume, *Moj život*, u: D. Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, Naprijed, Zagreb, 1988., str. 216.). Uvidjevši da je tu raspravu prerano predao u tisak, prvi je njezin dio preradio i objavio 1748. pod naslovom *Philosophical Essays concerning Human Understanding*, koja je poslije naslovljena: *An Enquiry concerning Human Understanding*. Rasprava o čudima umetnuta je kao deseti odjeljak u *Philosophical Essays*. Usp. M. Doni, *Miracoloso è ciò che accade*, u: D. Hume – J. Douglas, *Disputa sui miracoli*, Medusa, Milano, 2005, str. 10.

<sup>79</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 581.- 583.

<sup>80</sup> J. Locke, *A Discourse of Miracles*, u: *The Works of John Locke* (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823, sv. IX., str. 256.

Svjestan je da takva definicija može izazvati neke prigovore. Primjerice, budući da čudo, sukladno toj definiciji, zavisi o shvaćanju promatrača, netko može smatrati čudom nešto što netko drugi ne smatra čudom. On smatra da takav prigovor nema nikakvu važnost, jer bi svaka druga definicija u sebi uključivala istu poteškoću. Naime, čudo je nešto što nadilazi prirodne sile, prema stalnim i određenim zakonima uzroka i učinka, a budući da svatko nema isto znanje o prirodi i njezinim zakonima, pa je sukladno tomu, tvrdi on, neizbježno da netko smatra čudom ono što drugi ne smatra. Drugi bi se prigovor mogao odnositi na tako široki pojam čuda, koji bi mogao uključiti neka djelovanja, koja u sebi nemaju ništa natprirodno ili izvanredno, pa prema tomu čudo ne bi moglo biti uzeto kao jamstvo božanske objave. Locke odgovara da to nije tako ako se ispravno shvati svjedočanstvo koje božanska objava dobiva od čuda. Da bismo spoznali da neka objava dolazi od Boga, nužno je spoznati da je glasnik koji naviješta, pozvan od Boga, i da ne može biti spoznat nego preko nekih jamstava (*credentials*), koja mu je dao sami Bog. Locke razmatra jesu li čuda, kako ih je on definirao, ta jamstva koja nas mogu voditi bez pogreške u traženju božanske objave.<sup>81</sup>

On kaže da božanska objava prima potvrdu samo od onih čuda koja se čine da bi potvrdili božansko poslanje onoga tko naviješta objavu, a sva druga čuda ne odnose se na božansku objavu. Ta čuda imaju mjesto tamo gdje se pretpostavlja postojanje samo jednoga Boga. On smatra da se ne može ne vjerovati u onoga tko je došao od Boga navijestiti poruku svijetu, kada pokazuje svoje poslanje pomoću čuda. Samo objave, koje su potvrđene čudima u povijesti, jesu, prema Lockeu, Mojsijeve i Kristove. Zato se ne može odbiti vjerovati u onoga koji dolazi navijestiti Božju poruku svijetu, kada svoje poslanje potvrdi čudom, pa bi svaki razuman čovjek trebao reći kao Nikodem: “Rabbi, znamo da si od Boga došao kao učitelj jer nitko ne može činiti znamenja kakva ti činiš ako Bog nije s njime.” (Iv 3, 2).<sup>82</sup>

---

<sup>81</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 256.–257.

<sup>82</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 257.–259.

To ne znači da će svako čudo, koje je učinio Isus iz Nazareta, koji je govorio da je poslan od Boga, svakoga uvjeriti da je to što je učinio neko čudo. Tako će netko, primjerice, smatrati čudom njegovo utišavanje oluje na moru, pa će zbog toga prihvatiti njegov nauk. Netko drugi može to smatrati slučajnim događajem, to ne će smatrati čudom, pa ostaje bezvjeran. Međutim, kada ga poslije vidi kako hoda po moru, priznaje da je to čudo i povjeruje. Netko treći ne vjeruje ni to, jer smatra da to može biti utjecaj nekoga duha, međutim, ovaj treći gledajući kako naš Spasitelj ozdravlja uzetoga, priznaje da se radi o čudu i obrati se. Drugi, ako mu sve ovo nije bilo dovoljno, može priznati čudo, kada Isus ozdravlja slijepca od rođenja, kada je uskrsnuo mrtvoga ili u Kristovu uskrsnuću od mrtvih i tako prihvatiti njegov nauk kao objavu koja dolazi od Boga, kada je to čudom potvrđeno, drži Locke.<sup>83</sup>

Locke pokušava vidjeti što bi to bilo dovoljno da bi se neko izvanredno djelovanje prihvatilo kao čudo, a to znači kao Božje djelo, kojim se potvrđuje objava koja dolazi od njega. To je moć viša od prirodnih sila i koja prati čudo. Kada čuda u sebi imaju očigledne značajke više moći, ona su uvijek, prema Lockeu, siguran i nedvojben dokaz da su istina i Božje poslanje na strani onoga gdje se ona pokazuju. Bog ima najvišu moć i ne postoji ništa što bi mu se suprotstavilo a što bi imalo istu moć. Zbog toga se ne može prihvatiti da bi Bog dopustio da neka izmišljotina bude potpomognuta nekom višom silom od one kojom on pokazuje da je neki nauk istina, koju je on objavio za vjerovanje i koja nam od njega dolazi. Tako, primjerice, promatračima koji su gledali ono što se dogodilo pred faraonom jednako je moglo izgledati čudo ono što su učinili Mojsije i Aron i ono što su učinili egipatski vračari, jer su se štapovi jednih i drugih pretvorili u zmije.<sup>84</sup> Da su se događaji tu zaustavili, promatrači ne bi mogli odrediti tko je primio poslanje od Boga i na čijoj je strani istina. Međutim, kada je Aronova zmija<sup>85</sup>

---

<sup>83</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 259.

<sup>84</sup> Usp. Izl 7, 8–13.

<sup>85</sup> Locke kaže: "Moses's serpent", a to je, prema Izl 7,12, bio Aronov štap odnosno zmija.

progutala zmiје egipatskih vračara, promatrači su mogli lako odlučiti i nisu mogli posumnjati u Mojsijevo poslanje.<sup>86</sup>

Locke smatra da isto tako broj, različitost i veličina čudesa, koja su učinjena, da bi se potvrdio nauk, koji je navijestio Isus Krist, sa sobom nose jake znakove izvanredne Božje moći. Istina njegova poslanja ostaje izvan svake rasprave sve dok netko, ustavši protiv, ne učini veća čuda od onih koje su Krist i njegovi učenici učinili. Bog se pobrinuo da se nijedna umišljena objava ne može natjecati s onom koja je zaista božanska. Dovoljno je otvoriti oči i prepoznati da ona od njega dolazi. Znakovi njegove moći prate čuda, danas i ondje gdje dospije Evanđelje, ono razara sotoninu moć i tjera kneza moći tmina, tvrdi Locke.<sup>87</sup>

Ostaje jedna poteškoća koju Locke pokušava riješiti. Naime, on sam priznaje da ni najumniji ljudi nisu sposobni znati dokle se proteže moć djelovanja stvorenja. Međutim, on smatra da je svakomu razumskomu biću jasno da ta moć nije jednaka Božjoj svemoći. Prema tomu, ta je viša moć siguran vodič u prepoznavanju božanske objave, koja je potvrđena čudima.<sup>88</sup>

Uostalom, s tom mjerom, naš Spasitelj, tvrdi Locke, mjeri veliki manjak vjere Židova, govoreći: "Da nisam učinio među njima djela kojih nitko drugi ne čini, ne bi imali grijeha; a sada vidješe pa ipak zamrziše i mene i Oca mojega." (Iv, 15, 24).

Slično kao i u podjeli onoga što je u skladu, protiv i iznad uma, Locke razlikuje tri mogućnosti koje se odnose na Božje poslanje: ono što se ne može smatrati Božjim poslanjem, gdje je ono suvišno i gdje je opravdano odnosno potrebno.<sup>89</sup>

a) Nijedno se poslanje, koje predstavlja nešto što ne dolikuje časti jednoga, istinitoga, nevidljivoga Boga ili je nespojivo s naravnom religijom i s čudorednim propisima, ne može smatrati Božjim, jer se ne može pretpostaviti da bi Bog, koji je ljudima svjetlom uma pokazao jedinstvo i veličanstvo

---

<sup>86</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 259.–260.

<sup>87</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 261.

<sup>88</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 261.

<sup>89</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 261.–264.

njegova božanstva i istinu naravne vjere i čudoređa, objavom poučavao nešto što bi bilo suprotno tomu. To bi značilo rušenje očiglednosti uma, a bez te očiglednosti ne bismo bili sposobni razlikovati božansku objavu od đavolske prijevare.

b) Ne može se očekivati da Bog pošalje nekoga u svijet da bi obavijestio ljude o onomu što je nevažno ili je spoznatljivo naravnim sposobnostima. To bi umanjilo njegovo veličanstvo u korist naše lijenosti.

c) Božje poslanje treba smatrati opravdano i potrebno samo kada se radi o objavi neke nadnaravne istine, koja se odnosi na Božju slavu i na nešto što je veliko i važno za ljude.

Ako su čuda dobro posvjedočena, smatra Locke, ne samo da u njih vjerujemo nego na temelju njih vjerujemo i u druge istine kojima treba potvrda.<sup>90</sup>

## 5. PORUKA SVETOGA PISMA<sup>91</sup>

Da bismo mogli bolje razumjeti Lockeovu misao, iznijetu u djelu *Reasonableness of Christianity, as deliver'd in the Scriptures*,<sup>92</sup> koje je objelodanjeno 1695. god., treba spomenuti neke utjecaje. Kažimo najprije da se u tomu djelu osjeća jaki utjecaj latitudinarne i racionalističke engleske teologije XVII. stoljeća i nizozemskih rimostrantskih pastora na Lockeua. To djelo nije filozofijsko nego teologijsko odnosno egzegetsko. Taj je utjecaj odredio Lockeov stav u odnosu na čitanje i tumačenje Svetoga pisma.

Locke polazi od priznanja da je Sveto pismo jedino pravilo vjere. Sličan stav je imao i William Chillingworth (1602.–1644.), čija su se djela sačuvala u Lockeovoj knjižnici i Locke se često poziva na njega u svojim rukopisima. Vjeran izvornomu duhu

<sup>90</sup> Usp. *An Essay*, IV., XVI., 13.

<sup>91</sup> Za ovo poglavlje usp.: M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 50.–62.; Isti, *Introduzione ...*, str. 114.–125.; R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 143. – 204.

<sup>92</sup> Ubuduće ćemo ovo djelo pisati skraćenicom *Reasonableness*.

Obnove, Chillingworth je tvrdio da se samo u Svetomu pismu nalazi prava protestantska vjera.<sup>93</sup> John Hales (1584.–1656.), čije je spise Locke također imao, pozivao je sve kršćane na izravno čitanje Svetoga pisma, bez posrednika, koji su često uzrok pogrješaka i zastranjenja. Da bi se izbjegnula opasnost svojevrsnih tumačenja, smatrao je da je doslovno tumačenje Svetoga pisma jedino sredstvo kao temelj vjeri koju trebamo prihvatiti. Za vrijeme boravka u Nizozemskoj, čitao je djelo *Institutiones theologicae*, koje je napisao Simon Episcopus (1583.–1643.). U tomu djelu istaknut je posvemašnji ugled svetoga teksta, kao jedinoga mjerila vjere za sve ljude, jer je Bog u Svetomu pismu cijelomu čovječanstvu uputio istinu spasenja na svima razumljiv način.

Iz istih je izvora Locke crpio nauk o razlici između temeljnih istina vjere, nužnih za spasenje, i onih koje nisu temeljne i nužne za spasenje. Na toj se razlici ustrajalo, nastojeći uspostaviti jedinstvo vjernika. Tako je Chillingworth, u *Preface* u *Religion of Protestants*, tvrdio da su temeljne istine spasenja očito pokazane u Svetomu pismu i da ih treba propovijedati svim ljudima, dok mnoge druge istine, koje se nalaze u Svetomu pismu, a koje nisu nužne za spasenje, koje su drugotne, mogu ostati nepoznate. Takvu su razliku prihvatili općenito rimostrantski teolozi. Tu su razliku zagovarali Simon Episcopus, Philipp van Limborch (1633.–1712.) i Hugo Grotius (1583.–1645.).

Treba reći da je Locke nastojao shvatiti Sveto pismo u njegovu pravomu smislu, pa je u svomu tumačenju uglavnom zastupao doslovno tumačenje. I u tomu je bio pod utjecajem engleskih i nizozemskih teologa. Tako je John Hales, da bi se izbjegnula opasnost svojevrsnih tumačenja svetopisamskoga naučavanja, zastupao da je jedino sredstvo doslovno tumačenje svetoga teksta. Isto je zastupao i Lockeov prijatelj Limborch, Episcopusov nećak i poznati arminianski teolog. On je predlagao prijelaz na alegorijsko tumačenje samo ondje gdje su to pisci Novoga zavjeta primijenili na mističan način na Isusa Krista.

---

<sup>93</sup> Usp. W. Chillingworth, *The Religion of Protestants. A Safe Way to Salvation*, Printed by L. Lichfield, 1638, c. VI, n. 56.

*Reasonableness* je prvi i najpoznatiji Lockeov pokušaj pomnjevoga čitanja i razmišljanja o svetim tekstovima, osobito Evanđelja i Djela apostolskih. Pri koncu života čitao je i razmišljao o Svetomu pismu. To se vidi iz posmrtno objelodanjenih spisa: *An Essay for the Understanding of St. Paul's Epistles, by consulting St. Paul himself; A Paraphrase and Notes on St. Paul's Epistle to the Galatians; A Paraphrase and Notes on St. Paul's First Epistle to the Corinthians; A Paraphrase and Notes on St. Paul's Second Epistle to the Corinthians; A Paraphrase and Notes on St. Paul's Epistle to the Romans; A Paraphrase and Notes on St. Paul's Epistle to the Ephesians*. Locke je želio tumačiti Sveto pismo Svetim pismom. Njega je uzimao kao jedinoga vodiča za čitanje, bez oslanjanja na stare (crkvene Oce i Naučitelje i moderne (mnoge teologe različitih vjerâ) učitelje, što se može potvrditi usporednim tekstovima Svetoga pisma, koje donosi da bi potkrijepio tumačenje nekoga teksta iz Svetoga pisma. Bio je svjestan jezičnih i drugih poteškoća, pa je zbog toga sam prevodio neke grčke izraze. Russo tvrdi: "Za Locke'a svi čitatelji Svetoga pisma trebaju nastojati postati 'prvi komentatori', tj. same sebe postaviti na početak, ne na kraj tumačenja. Svetopisamski tumač mora biti, prema Locke'u, nadasve nepristran ili slobodan od slijepe pripadnosti određenom crkvenomu vjerovanju ili od čvrste pripadnosti bilo kojoj filozofskoj školi".<sup>94</sup> Međutim, ako se uzmu u obzir spomenuti utjecaji na Locke'a, može se reći da on, unatoč tomu što je pokušao čitati Sveto pismo uzimajući ga kao vodič, tražeći u njemu doslovni smisao, nije bio posve nepristran i "prvi komentator", a to znači da je, sukladno hermeneutičkomu krugu, i njegovo razumijevanje bilo pod utjecajem predrazumijevanja onoga koji razumijeva.<sup>95</sup>

Pogledajmo koje poruke Locke iščitava iz Evanđelja i Djela apostolskih, o čemu piše u *Reasonableness*, kao svomu razumijevanju kršćanske vjere.<sup>96</sup>

<sup>94</sup> R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 149.

<sup>95</sup> Usp. A. Anzenbacher, *Filozofija. Uvod u filozofiju*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 37.

<sup>96</sup> Usp. J. Locke, *The Reasonableness of Christianity, as delivered in the Scriptures*, u: *The Works of John Locke* (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823., sv. VII., str. 3.

### 5.1. *Isus Krist je Mesija*

Središnja misao *Reasonableness* je vjera da je Isus Krist Mesija. Ta se vjera traži za spasenje. Međutim, Locke želi pokazati, služeći se Svetim pismom, da je to jedini članak vjere koji se nužno treba vjerovati za spasenje odnosno koji se zahtijeva da bi netko bio kršćanin. Tu se očito vidi utjecaj latitudinarnih teologa. Tako je Limborch, već 1686. godine, u prvomu izdanju *Theologia Christiana* tvrdio da je temeljni predmet kršćanske vjere jednostavna tvrdnja "Isus je Krist", i samo su to apostoli i Evanđelja tražili za spasenje.<sup>97</sup>

Locke tvrdi da je u Evanđelju jasno što se od nas traži da vjerujemo da bismo postignuli vječni život. To je, prema njemu, da je Isus Mesija. Izdvojimo neke tekstove iz Evanđeljâ koje Locke spominje i tumači.<sup>98</sup>

Prvi tekst na koji se poziva, a koji izdvajamo je onaj iz Iv 3, 36. "Tko vjeruje u Sina, ima vječni život; a tko neće da vjeruje u Sina, neće vidjeti života; gnjev Božji ostaje na njemu." Vjerovati u Sina, tumači Locke, znači vjerovati da je Isus Mesija. Što znači ta vjera u njega rečeno je, tvrdi, u sljedećemu poglavlju, gdje se Isus susreo sa Samarijankom. "Kaže mu žena: 'Znam da ima doći Mesija zvani Krist - Pomazanik. Kad on dođe, objavit će nam sve'. Kaže joj Isus: 'Ja sam, ja koji s tobom govorim!'" (Iv 4, 25 - 26). Žena je otišla u grad i pozvala ljude: "Dođite da vidite čovjeka koji mi je kazao sve što sam počinila. Da to nije Krist?" (Iv, 4, 29). Mnogi su u njega povjerovali govoreći: "Sada više ne vjerujemo zbog tvoga kazivanja; ta sami smo čuli i znamo: ovo je uistinu Spasitelj svijeta." (Iv 4, 42). Sve ovo dokazuje, tvrdi Locke, da su *vjerovali da je on Mesija*. To je tvrdnja o kojoj se raspravljalo i pristanak ili nepristanak uz nju određivao je tko je vjernik a tko nije.

Drugi tekst koji komentira nalazimo u Iv 6, 67–69. Kada su se mnogi učenici povukli i nisu više išli s Isusom, upita Dvanaesticu: "Da možda i vi ne kanite otići?" Odgovori mu Šimun Petar: 'Gospodine, kome da idemo? Ti imaš riječi života

---

<sup>97</sup> Usp. R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 160.

<sup>98</sup> Usp. J. Locke, *The Reasonableness ...*, str. 17.–19.

vječnoga! I mi vjerujemo i znamo: ti si Svetac Božji”. Premda se u tekstu govori o “Svecu Božjem”, Locke ga navodi kao izraz mesijanske vjere.

Isusova čuda Locke tumači kao najglavniji dokaz Isusova mesijanstva. Ponovno se drži Ivanova Evanđelja. Na upit Židova: “Dokle ćeš nam dušu držati u neizvjesnosti? Ako si ti Krist, reci nam otvoreno!” Isus im odgovori: ‘Rekoh vam, pa ne vjerujete. Djela što ih ja činim u ime Oca svoga – ona svjedoče za mene. Ali vi ne vjerujete jer niste od mojih ovaca.’” (Iv 10, 24–26). Sukladno tomu, tvrdi on, sv. Ivan kaže: “Jer iziđoše na svijet mnogi zavodnici koji ne ispovijedaju Isusa Krista koji dolazi u tijelu. To je zavodnik i Antikrist. (...) Tko god pretjera i ne ostane u nauku Kristovu, nema Boga. Tko ostaje u nauku, ima i Oca i Sina.” (2 Iv 7 i 9). Taj se tekst pojašnjava iz tvrdnje Prve Ivanove poslanice: “Tko god vjeruje: ‘Isus je Krist’, od Boga je rođen.” (1 Iv 5, 1). U zaključku svoga Evanđelja, dodaje Locke, Ivan, želeći pokazati svrhu radi čega je pisao, ovako piše: “Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.” (Iv 20, 30–31).

Da bi potkrijepio svoju tvrdnju, Locke se poziva i na Isusov razgovor s Martom, opet iz Ivanova Evanđelja. Isus kaže: “I tko god živi i vjeruje u mene, neće umrijeti nikada. Vjeruješ li ovo?” Odgovori mu: ‘Da, Gospodine! Ja vjerujem da si ti Krist, Sin Božji, Onaj koji dolazi na svijet!’” (Iv 11, 26-27). Mesijin je dolazak, tumači naš autor, bio najavljivan od proroka i Židovi su ga očekivali. To, prema Lockeu, potvrđuju i Andrijine riječi svomu bratu Šimunu Petru: “‘Našli smo Mesiju!’ – što znači ‘Krist - Pomazanik’ (...) Filip nađe Natanaela i javi mu: ‘Našli smo onoga o kome je pisao Mojsije u Zakonu, i Proroci: Isusa, sina Josipova, iz Nazareta.’” (Iv 1, 41 i 45).

Iz tekstova Novoga zavjeta, koje spominje i tumači Locke, može se vidjeti da on rabi različite izraze koji označavaju Mesiju, primjerice: *Saviour*, *Lord*, *King of Israel*. Međutim, izraz koji je najviše korišten je *Son of God*. Dodaje da je izraz Mesija (*Messiah*) jednak izrazu Krist (*Christ*), jer je Krist grčki pojam

za hebrejski Mesija, a oba označavaju Pomazanika (*Anointed*).<sup>99</sup> Međutim, izraz *Son of God* kod Lockea ne označava trojstveni odnos Oca i Sina, nego označava da je Isus rođen od Djevice izravnim Božjim utjecajem, a to znači da je Božji Sin po rođenju, što ne označava vječno rađanje. Osim toga, imajući u vidu ono što sv. Ivan tvrdi u Prvoj poslanici, kao što smo vidjeli (1 Iv 5, 1), Isus je Božji Sin *par excellence*. Očito se ovdje radi o tumačenjima s jasnim protutrojstvenim prizvukom, jer Locke ne zauzima stav o Isusovu božanstvu, pa, prema tomu, vjera u Trojstvo nema u *Reasonableness* značenje za spasenje i pripada više u široko područje *indifferent things*.<sup>100</sup>

I propovijedanje apostola u *Djelima apostolskim* imalo je nakanu uvjeriti slušatelje da je Isus Mesija, tvrdi Locke. Izdvojimo neke tekstove koje Locke donosi da bi to pokazao.<sup>101</sup>

Onima koji su ga slušali sv. Petar u Jeruzalemu predlaže: "Pouzdana dakle neka znade sav dom Izraelov da je toga Isusa kojega vi razapeste Bog učinio i Gospodinom i Kristom." (Dj 2, 36). Isto tako, i Petrov govor u hramu upućuje na Isusa kao Mesiju: "Ali Bog tako ispuni što unaprijed navijesti po ustima svih proroka: da će njegov Pomazanik trpjeti." (Dj 3, 18). Sv. Petar i sv. Ivan izjavljuju da su po imenu Isusa Krista Nazarećanina ozdravili hroma čovjeka od rođenja (usp. Dj 4, 10). Apostoli su svaki "dan u Hramu i po kućama neprestance učili i navješćivali Krista, Isusa." (Dj 5,42). U Solunu po "običaju uđe Pavao onamo. Tri je subote s njima raspravljao na temelju Pisama. Tumačio je i izlagao: 'Trebalo je da Krist trpi i uskrsne od mrtvih. Taj Krist jest Isus koga vam ja navješćujem'. Neki se od njih uvjeriše pa se pridružiše Pavlu i Sili; tako i veliko mnoštvo bogobojaznih Grka i nemalo uglednih žena." (Dj 17, 2-4). Može li biti išta jasnije od toga da je pristanak uz tvrdnju da je Isus Mesija bio razlikovni znak vjernika od nevjernika, budući da je to jedino u što ih je Pavao za tri subote nastojao

---

<sup>99</sup> Locke kaže: "I have, for the clearer understanding of the Scripture, all along put Messiah for Christ: Christ being but the Greek name for the Hebrew Messiah, and both signifying the Anointed". J. Locke, *The Reasonableness ...*, str. 19.

<sup>100</sup> Usp. R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 162.

<sup>101</sup> Usp. J. Locke, *The Reasonableness ...*, str. 20.-28.

uvjeriti, kako nam tekst izrijeckom kaže, pita se Locke? U Korintu "Pavao se potpuno posveti Riječi svjedočeci Židovima da Isus jest Krist. Kako se pak oni stadoše protiviti i huliti, otrese on haljine i reče im: 'Krv vaša na glave vaše!'" (Dj 18, 5 i 6). To je zbog toga, kaže Locke, što su se suprotstavili toj istini da je Isus Mesija i da spasenje ili propast zavise o vjerovanju ili odbijanju te jedine tvrdnje. Jedino što se traži da vjeruju oni koji priznaju samo jednoga, vječnoga i nevidljivoga Boga, stvoritelja neba i zemlje, tvrdi Locke, je mesijanska vjera.<sup>102</sup> Apolon je u Ahaji "snažno pobijao Židove javno pokazujući iz Pisama da Isus jest Krist." (Dj 18, 28). Sv. je Pavao pred Agripom i Festom izjavio: "Ali s pomoću Božjom sve do dana današnjega svjedočim, evo, malu i veliku, ne govoreći ništa osim onoga što Proroci govorahu i Mojsije da se ima zbiti: da će Krist trpjeti i da će on, prvouskrslji od mrtvih, svjetlost navješćivati narodu i poganima." (Dj 26, 22 i 23).

Locke tvrdi da je narod svoju vjeru da je Isus Mesija opravdavao čudima koja je činio i kojima je potvrdio svoje poslanje. Izdvojimo neke tekstove na koje se Locke poziva.<sup>103</sup> Sam Isus kaže: "Ali ja imam svjedočanstvo veće od Ivanova: djela koja mi je dao izvršiti Otac, upravo ta djela koja činim, svjedoče za mene - da me poslao Otac." (Iv 5, 36). Ovo "poslan od Oca" ne znači ništa drugo, kaže Locke, nego "Mesija".<sup>104</sup> Kada je izliječio bolesnike "iz mnogih su izlazili i zlodusi vičući: 'Ti si Sin Božji'. On im se prijetio i nije im dao govoriti jer su znali da je on Krist." (Lk 4, 41). U čudima, koja je Isus učinio, ljudi su prepoznali najavljivanoga Mesiju: "Kad su ljudi vidjeli znamenje što ga Isus učini, rekoše: 'Ovo je uistinu Prorok koji ima doći na svijet!'" (Iv 6, 14). Sam Isus govori Ivanovim učenicima, koji su ga došli pitati je li on onaj koji ima doći ili da drugoga čekaju: "'Pođite i javite Ivanu što ste vidjeli i čuli: *Slijepi proglédaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromasima se navješćuje evanđelje*. I blago onomu tko se ne sablazni o mene.'" (Lk 7, 22 i 23).

<sup>102</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 25.–26.

<sup>103</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 32.–48.

<sup>104</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 32.

U odnosu na povezanost čuda s Isusovim poslanjem Locke zaključuje: "Očitost poslanja s neba našega Spasitelja toliko je velika u mnoštvu čuda koja je učinio ispred velikoga broja naroda, da to što je on objavio ne može nego biti prihvaćeno kao proroštvo Boga i neosporna istina. Čuda koja je on činio, doista, bijahu određena od Božje providnosti i mudrosti tako da ona nikada nisu mogla biti zanijekana od bilo kojih kršćanskih neprijatelja i protivnika".<sup>105</sup>

I čuda koja su učinili njegovi učenici u njegovo ime dokazuju da je Isus Mesija, tvrdi Locke.<sup>106</sup> Tako je sv. Petar ozdravio hromoga od rođenja riječima: "u ime Isusa Krista Nazarećanina hodaj!" (Dj 3,6).

Zanimljivo je istaknuti kako Locke tumači tekst Ivanova Evanđelja, gdje Isus govori o tomu da u sebi ne će imati života, ako ne budu jeli tijela Sina Čovječjega i pili njegove krvi (usp. Iv 6, 53). On ovdje tekst ne tumači doslovno nego tvrdi da jesti njegovo tijelo i piti njegovu krv ne znači ništa drugo nego vjerovati da je on Mesija, Božji Sin i da će oni koji to vjeruju imati vječni život.<sup>107</sup>

Riječi Isusove velikosvećeničke molitve "Ne molim samo za ove nego i za one koji će na njihovu riječ vjerovati u mene" (Iv 17, 20) Locke tumači da sve što je tu rečeno i što se traži za vjerovati je samo "vjerovati u njega" ili vjerovati da "on dolazi od Boga", a što ne znači drugo nego vjerovati da je on Mesija.<sup>108</sup>

## 5.2. *Vjera koja spašava*

Da bi vjera u Isusovo mesijanstvo bila ona koja spašava, tvrdi Locke, traži se obraćenje. Tu svoju tvrdnju potkrjepljuje tekstovima iz Svetoga pisma.<sup>109</sup> Ivan Krstitelj pripravljao je put Mesiji "krstio je u pustinji i propovijedao krst obraćenja

---

<sup>105</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 135.

<sup>106</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 49.

<sup>107</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 55.

<sup>108</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 91.

<sup>109</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 103.–105.

na otpuštenje grijeha.” (Mk 1, 4). Kao što je Ivan počeo svoje propovijedanje s pozivom na obraćenje, jer je blizu kraljevstvo nebesko (usp. Mt 3, 2), tako je i Isus počeo svoje propovijedanje riječima: “Obratite se jer približilo se kraljevstvo nebesko!” (Mt 4, 17). Apostoli su propovijedali da treba vjerovati da je Isus Mesija i da se treba obratiti. Međutim, Locke, to obraćenje koje se jasno tražilo u Pismu, ne tumači samo kao kajanje ili žaljenje za učinjenim grijesima, nego prije svega kao odvracanje od grijeha prema jednomu novom i suprotnom životu.<sup>110</sup>

Za spasenje se traže, osim vjere u Isusa Krista i obraćenja, ističe Locke, i dobra djela, odnosno slijeđenje Kristova zakona i onoga što on zapovijeda.<sup>111</sup> Kaže: “I da vjera bez djela, tj. djela iskrenoga slijeđenja Kristova zakona i volje, nije dovoljna za naše opravdanje, sv. Jakov pokazuje široko u drugom poglavlju svoje poslanice”.<sup>112</sup> U govoru na gori, Isus poziva da treba biti uzor u dobrim djelima: “Tako neka svijetli vaša svjetlost pred ljudima da vide vaša dobra djela i slave Oca vašega koji je na nebesima.” (Mt 5, 16). Zapovijeda ljubiti svoje neprijatelje i činiti dobro onima koji nas mrze, blagoslivljati one koji nas proklinju, moliti za one koji nas ogovaraju, biti milosrdni i praštati, biti strpljivi, darežljivi, blagi, a sve je to obuhvaćeno, kaže Locke, zlatnim pravilom: “Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci.” (Mt 7, 12). Koliko Isus ozbiljno misli kada to govori, ističe Locke, najbolje se vidi iz riječi: “I bit će vam plaća velika, i bit ćete sinovi Svevišnjega” (Lk 6, 35) i “Neće u kraljevstvo nebesko ući svaki koji mi govori: ‘Gospodine, Gospodine!’, nego onaj koji vrši volju Oca mojega koji je na nebesima.” (Mt 7, 21). Nije, dakle, dovoljno vjerovati da je Isus Mesija a ne slijediti ga i ne vršiti njegove zapovijedi, zaključuje Locke.

<sup>110</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 105.

<sup>111</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 111.–123.

<sup>112</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 111.

### 5.3. Čudoredni zakon

Što se tiče čudoređa, Locke kaže da ako bi netko skupio sva čudoredna načela filozofa i ako bi ih usporedio s onima koja se nalaze u Novomu zavjetu, naći će da oni nisu potpuno dostignuli čudoređe koje nam je predano od našega Spasitelja i njegovih apostola, koji su bili neznalice ali nadahnuti ribari.<sup>113</sup> Ako bi netko i skupio sve maksime svih mudraca ili filozofa svijeta, Locke smatra da je ono što filozofi zastupaju maksima i da je ljudi mogu slušati ili odbaciti, zavisno o njihovim probitcima, stavovima i osjećajima. Ne obvezuje ih nikakva obveza i nijedan filozof nije neki autoritet.<sup>114</sup> Sva ta mišljenja filozofa ili mudraca, koji su nje govali čudoređe, bez obzira koliko su izvrsni, ne mogu nikada biti čudoređe u koje se svijet može uvjeriti, i nikada ne mogu postignuti snagu zakona, kojemu se čovječanstvo treba podvrgnuti. Bilo je filozofa, priznaje Locke, koji su pokazali ljepotu vrline, ali je bilo malo onih koji su je slijedili, a većina, premda joj nije mogla uskratiti hvalu, okrenula joj je leđa, jer nije bila u skladu s njihovim ukusima.<sup>115</sup> Međutim, Locke tvrdi da on misli "da nitko ne će reći da je svijet imao jedan takav sustav čudoređa, dokazan kao naravni zakon, polazeći od načela uma i koji uči sve obveze života, prije dolaska našega Spasitelja".<sup>116</sup>

Svatko tko bi želio svoje maksime postaviti kao izvorne norme, mora dokazati da svoj nauk temelji na načelima uma, koji su očiti po sebi ili treba dati dokaz svoga poslanja s neba odnosno od Boga i otkriti svijetu njegovu volju i njegove zapovijedi. Što se tiče prvoga, Locke tvrdi, da, koliko je njemu poznato, nitko nije ponudio neko čudoređe, prije dolaska našega Spasitelja i nitko nam ga ne će dati na takav način. On je uvjeren da postoji naravni zakon, međutim, pita se tko je na svjetlo iznio sve dijelove toga zakona, povezujući ih u cjeloviti zakon, gdje je čovječanstvo moglo pronaći neprevarljivo načelo,

---

<sup>113</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 140.

<sup>114</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 141.

<sup>115</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 150.

<sup>116</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 141.

prije dolaska našega Spasitelja? Ako toga nije bilo, to znači da je netko trebao dati takvo čudoređe, siguran vodič onima koji su se željeli ispravno ponašati. Takav nam je čudoredni zakon dao Isus Krist, u Novomu zavjetu, objavom, a ne pomoću uma, ali koji je u skladu s umom. Krist je poslan od Boga, a to potvrđuju čuda koja je činio. Tu čudoređe ima sigurno mjerilo, koje jamči objava, kojoj um ne može protusloviti, niti je osporiti, nego um i objava jamče zajedno da čudoređe Evanđelja dolazi od Boga.<sup>117</sup>

Osim toga, ako bi i sva čudoredna načela bila jasno dokazana, mogli bi se tomu poučiti samo umnici odnosno oni koji su naviknuli na apstraktno dokazivanje. Činjenice kao što su ozdraviti bolesnoga, riječju vratiti vid slijepomu, uskrsnuti i biti uskrišen od mrtvih, narod može razumjeti bez poteškoća kao i to da onaj koji to čini s pomoću Božje moći čini. Svatko onaj tko je sposoban razlikovati bolesna od zdrava, mrtva od živa, slijepa od onoga koji vidi, sposoban je prihvatiti taj nauk. Za onoga tko je jednom uvjeren da je Isus Krist poslan od Boga, a o čemu svjedoče čuda, sve Kristove zapovijedi postaju načela, pa ne trebaju nikakvi drugi dokazi. Dovoljna je činjenica da je on to rekao. Ne treba ništa drugo nego čitati nadahnute knjige. Sve se čudoredne zapovijedi nalaze u njima. One su jasne i jednostavne za razumjeti i tomu se nauku mogu podložiti i mogu ga razumjeti neuki i najučeniji.<sup>118</sup> Nauk koji su naviještali Krist i apostoli "je sav čist, iskren, ništa nije pretjerano, ništa manjkavo, štoviše, to je jedno cjelovito pravilo života, takvo da i najmudriji moraju priznati da je cjelovito usmjeren prema dobru čovječanstva, i da bi svi bili sretni kada bi ga prakticirali".<sup>119</sup> Da je Bog želio da samo umnici i mudraci ovoga svijeta budu kršćani, onda bi vjera bila za njih, puna ugladenih umovanja, nejasnih i apstraktnih pojmova.<sup>120</sup>

Budući da ljudi traže određenu korist, lako su odbacili vrlinu radi nečega drugoga. Međutim, kada su ljudi, uvjereni

---

<sup>117</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 142.–143.

<sup>118</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 146.–147.

<sup>119</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 147.

<sup>120</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 158.

da će, ako ovdje na zemlji žive pošteno, biti sretni u budućemu životu, odnosno pogled prema raju i paklu, može im pomoći da obezvrijede trenutne užitke i boli i vrlinu im učiniti privlačnom, ohrabriti ih da je žive.<sup>121</sup> Drugim riječima, vrlina, koja ima i eshatološki cilj ima čvršće temelje i više uspjeha nego ona koja ima samo ovozemno čudoredno značenje.

#### 5.4. Poslanice

Važno je ovdje spomenuti kako Locke, koji je, kao što smo vidjeli, tumačio neke poslanice, tvrdi da su poslanice napisane za one koji su već vjerovali i bili kršćani, pa one nisu namijenjene poučavanju glavnih istina vjere, nužnih da bi netko postao kršćanin odnosno nužnih za spasenje. Oni su to već poznavali i u te istine vjerovali, inače ne bi mogli biti kršćani i vjernici. Locke ne niječe da je u poslanicama iznesen kršćanski nauk, međutim, on smatra da iz poslanica ne možemo naučiti koji su temeljni članci vjere, jer se oni u njima nalaze na različitim mjestima pomiješani s drugim istinama. Te članke vjere možemo bolje naći u propovijedanju našega Spasitelja i apostola, jer je to propovijedanje bilo upućeno onima koji još nisu vjerovali, da bi ih se privelo vjeri i obratilo.<sup>122</sup>

Na moguće pitanje može li se u istine, otkrivene u poslanicama, a nema ih u propovijedanju našega Spasitelja i njegovih apostola, vjerovati ili ne vjerovati bez ikakve štete?, Locke odgovara da samo Bog može odrediti što trebaju nužno vjerovati oni koje će on opravdati. Nitko ne može dodavati tim temeljnim člancima vjere niti smatrati nužnim nešto drugo što Bog nije odredio.<sup>123</sup> Vidjeli smo što to Locke smatra temeljnim člankom vjere, a što je nužno za spasenje. Trebali su vjerovati u to oni kojima je Evanđelje Isusa Krista propovijedano.

Drugi su dijelovi božanske objave predmet vjere i kao takvi trebaju biti prihvaćeni. Oni su istina koju treba prihvatiti.

---

<sup>121</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 150.

<sup>122</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 152.–154.

<sup>123</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 155.

Locke tvrdi da "svatko priznaje i mora priznati da je mnogo objavljenih istina u Evanđelju, koje čovjek može ne znati ili ne vjerovati bez opasnosti za svoje spasenje, kao što je očito kod onih koji, priznajući autoritet Svetoga pisma, nisu složni u tumačenju ili u brojnim odlomcima koji se ne smatraju temeljnima. (...) Premda sva božanska objava traži poslušnost vjere, ipak svaka istina nadahnutoga Pisma ne čini dio onih, koje se, po zakonu vjere, traže da bi se izrijekom vjerovale za spasenje".<sup>124</sup>

## 6. PRIGOVORI

Spomenimo na kraju da je iste godine, kada je objelodanjeno Lockeovo djelo *Reasonableness*, kalvinski pastor John Edwards (1637.–1716.) objelodanio prijeporni spis,<sup>125</sup> u kojemu je označio Lockeovo djelo, kao jedno od glavnih djela s podmuklom nakanom voditi ljude u zabludu ili u bezboštvo i da je Locke zadojen naukom socinianizma.<sup>126</sup> Prema tomu teologu, svako svođenje objavljene istine samo na dogmu mesijanstva Isusa iz Nazareta, kao što je Locke u svomu djelu učinio, vodi u bezboštvo. Prema njemu, Lockeova je pogrješka bila u tomu što je u svomu spisu zaboravio ili ispustio druge tekstove Evanđelja u kojima su iznesene druge dogme, kao što su, primjerice, dogme o Presvetomu Trojstvu i Utjelovljenju Riječi, potom da nije tumačio tekstove, kao, primjerice: "Podite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga" (Mt 28, 19), potom: "U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog." (Iv 1, 1) i "I Riječ tijelom

<sup>124</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 156.

<sup>125</sup> Naslov njegova spisa bio je: *Some Thoughts concerning the Several Causes and Occasions of Atheism, especially in the Present Age. With some Brief Reflections on Socinianism: And on a late Book entituled "The Reasonableness of Christianity as deliver'd in the Scriptures"*, Printed for J. Robinson, London, 1695.

<sup>126</sup> Socinijanci nisu nijekali Božju opstojnost nego su odbacivali trojstvenu dogmu, pa zbog toga ne mogu biti proglašeni nevjernicima.

postade” (Iv 1, 14). Locke je 1695. godine objavio prvi odgovor,<sup>127</sup> na te prigovore, braneći se od optužabâ za bezboštvo, nastojeći pokazati neutemeljenost svoga kritičara.<sup>128</sup>

Što se tiče nijekanja Božje opstojnosti, Locke se u svomu *Ogledu* trudio dokazati Božju opstojnost, a u *A Letter concerning Toleration* tvrdio je da nevjernik ne može biti toleriran ni u jednoj državi.<sup>129</sup> Što se tiče Edwardsove tvrdnje da je Locke zadojen socinianizmom, zbog toga što Locke u *Reasonableness* nigdje ne govori o Kristovu otkupljenju svojom smrću, čime nam je osigurao život i spasenje, i da nigdje ne govori o tekstu Ivanova Evanđelja (Iv 14) koji izlaže trojstveni nauk, Locke kaže da on ne pripada socinianizmu, tvrdeći da “u njegovoj knjizi nema nijedne riječi od socinianizma”,<sup>130</sup> a navodi tekstove iz *Reasonableness*, koji su slični tvrdnji da smo Kristovom smrću ponovno zadobili život.<sup>131</sup> Locke priznaje da je izostavio neke tekstove Svetoga pisma i da ih nije tumačio, ali nije izostavio nijedan tekst ni svjedočanstvo koji sadržavaju ono što su naš Spasitelj i njegovi apostoli propovijedali i zahtijevali pristanak da bi bili vjernici, tvrdi Locke.<sup>132</sup> Kaže: “To ne isključuje vjeru

---

<sup>127</sup> J. Locke, *Vindication of the “Reasonableness of Christianity” from Mr. Edward’s Reflections*, Printed for A. and J. Churchill, London, 1695.

<sup>128</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 433.

<sup>129</sup> Locke smatra da za jednoga nevjernika, koji niječe Boga, ne mogu biti pouzdani: dana riječ, ugovori ni prisege, što su veze ljudskoga društva. Ako se ukloni Boga, pa i samom mišlju, sve to drugo pada. Osim nevjernika, Locke tu spominje da ne može biti tolerirana Crkva, čiji su članovi podložni jednomu drugom poglavaru (ovdje očito misli na Papu), jer bi se tada imalo tuđu vlast na svomu području i u svojim gradovima. Usp. J. Locke, *A Letter concerning Toleration*, u: *The Works of John Locke* (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823., sv. VI., str. 46.-47.; J. Locke, *Scritti sulla tolleranza*, (a cura di Diego Marconi), UTET, Torino, 2005., str. 171, bilješka 47. Mario Sina piše da ta tolerancija koju je Locke zastupao nije proširena potpuno i bezuvjetno, jer, prema Lockeu, ne mogu biti tolerirani oni koji mogu ugroziti državu, a to su katolici i nevjernici. Usp. M. Sina, *Introduzione ...*, str. 60.

<sup>130</sup> J. Locke, *A Vindication of the Reasonableness of Christianity, from Mr. Edward’s Reflections*, u: *The Works of John Locke* (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823., sv. VII., str. 167.

<sup>131</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 162.-163.

<sup>132</sup> Usp. J. Locke, *nav. dj.*, str. 166.

u neku od mnogih istina sadržanih u Pismima Staroga i Novoga zavjeta, što svaki kršćanin treba proučavati, i na kojima trebamo rasti u našoj presvetoj vjeri. Trebamo čvrstom vjerom i spremnom poslušnošću prihvatiti sve ono što je Duh istine objavio u Pismima. Ono što ja niječem je da sve druge istine, sadržane u nadahnutim spisima, osim onih koje su naš Gospodin i njegovi apostoli propovijedali, jesu članci (...) 'koje treba, jednakom nužnošću', vjerovati da bi netko bio kršćanin".<sup>133</sup>

Kažimo da time rasprava nije bila završena, a u tu su se raspravu uključili osim Edwardsa i Lockeja, koji je odgovorio sa svojom *Second Vindication of the Reasonableness of Christianity etc.*, i drugi, a među njima i neki anonimni.<sup>134</sup>

Treba spomenuti da je i Lockeov *Ogled* izazvao rasprave. Edward Stillingfleet (1635.–1699.), worcesterski biskup, koji je Lockeja, u svojoj raspravi *A Discourse in Vindication of the Doctrine of the Trinity*, ubrojio među deističke pisce, čiji nauk ima u temelju Lockeovu nauku o spoznaji, sadržanu u *Ogledu*. Tu je spoznaja postavljena u opažanje slaganja ili neslaganja ideja, a ako želimo imati sigurnost moramo imati jasne i odijeljene ideje, a što, prema Stillingfleetu, isključuje "svaku sigurnost u području vjere, kao i u području uma, ondje gdje se ne može imati jasne i odijeljene ideje".<sup>135</sup> Budući da ne možemo imati jasnu i odijeljenu ideju supstancije, naravi i osobe, ne možemo tvrditi ništa u odnosu na Trojstvo, pa tu dogmu treba isključiti iz razumskoga područja. Lockeova tvrdnja u *Ogledu* o nespoznatljivosti supstancije nije se ticala samo dogme o Trojstvu nego i drugih vjerskih istina, kao što je besmrtnost duše i Božje opstojnosti. Locke je 1697. godine objavio *Letter to the Right Reverend Edward Lord Bishop of*

<sup>133</sup> J. Locke, *nav. dj.*, str. 176.

<sup>134</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 434.

<sup>135</sup> E. Stillingfleet, *A Discourse in Vindication of the Doctrine of the Trinity, with an Answer to Socinian Objections against it from Scripture, Antiquity and Reason. And a Preface concerning the different Explications of the Trinity, and the Tendency of the present Socinian Controversie*, Printed for Henry Mortlock, 1697., str. 232.–233.

Worcester,<sup>136</sup> a rasprava se nastavila sve do 1699. godine, kada je Stillingfleet umro.<sup>137</sup>

Locke priznaje da postoje žestoki prijepori, primjerice, o milosti i naravi, i da bi mogao biti ubrojen među one koji postavljaju primjedbe protiv svakoga pravovjernoga nauka i biti smatran krivovjernim što se tiče nauka o "milosti, slobodnoj volji, predodređenju, istočnom grijehu, opravdanju po vjeri, transupstancijaciji,<sup>138</sup> papinu prvenstvu, i – zašto ne? – Trojstvu, i sve to jer nam taj nauk nije dan jasnim i odijeljenim pojmovima milosti, slobodne volje, transupstancijacije, itd., izvedene iz osjeta ili refleksije".<sup>139</sup> Locke, dodaje da nije on odgovoran za te nerazumljive rasprave i govore zbog manjka jasnih i razgovijetnih pojmova odnosno ideja. Mario Sina drži da Locke ovdje, kao i drugdje, želi biti izvan teoloških rasprava o posebnomu kršćanskom nauku (milosti, slobodnoj volji, opravdanju, transupstancijaciji, Trojstvu itd.) što je plod, s jedne strane, latitudinarnoga držanja, usvojenoga od nizozemske i engleske teologije XVII. stoljeća, kako se osobito vidi u *Reasonableness*, i, s druge strane, spoznajne granice, iznad koje se ne može nastaviti na razini spoznaje odnosno znanja (*knowledge*).<sup>140</sup>

Možemo sažeto reći da je u *Letter* i u *Replies*, koje su slijedile nakon toga, Locke nastojao nadasve odijeliti svoj nauk

---

<sup>136</sup> Puni naslov Lockeova djela je: *Letter to the Right Reverend Edward Lord Bishop of Worcester, concerning some Passages relating to Mr. Locke's "Essay of Human Understanding": in a late Discourse of His Lordship in Vindication of the Trinity*, Printed for A. and J. Churchill, London, 1697.

<sup>137</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 463.–464.

<sup>138</sup> U rukopisu od 26. i 27. kolovoza 1676. Locke, pišući o transupstancijaciji, kaže da to nije pitanje vjere nego filozofije, budući da je to u području naših osjetila, kojima možemo provjeriti i znati je li hostija ista prije i poslije posvete. Vjera tu ne može biti vodič, jer to možemo znati i provjeriti samo pomoću osjetila, tvrdi Locke. Drugim riječima, u onomu u čemu imamo znanje, tu vjera ne može protusloviti, a vjera nastupa ondje gdje manjka svjetlo uma. Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 185.–187.

<sup>139</sup> J. Locke, *Letter to the Right Reverend Edward...*, u: *The Works of John Locke* (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823, sv. IV., str. 68.

<sup>140</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *Scritti etico-religiosi ...*, str. 546.–547., bilješka 178.

od deističkoga nauka i izraziti svoju posvemašnju otvorenost slušanju Svetoga pisma,<sup>141</sup> što najbolje potvrđuju njegove riječi koje je napisao, u *Postscriptu*, u tomu *Letter*, upućenu Stillingfleetu. "Sveto Pismo je za mene, i uvijek će biti, stalni vodič moje suglasnosti; uvijek ću ga slušati, jer ono sadržava nepogrešivu istinu u svezi s onim što je najvažnije. Volio bih reći da u njemu nema tajna: no, priznajem da ih za mene ima, i bojim se da će ih uvijek biti. Ali ondje gdje želim očiglednost stvari, imam ipak dovoljno razloga povjerovati, jer Bog je to rekao: i odmah ću osuditi i odustati od svakoga svoga mišljenja, čim mi se dokaže da se protivi bilo kojoj objavi, koja se nalazi u Svetomu pismu".<sup>142</sup>

### ZAKLJUČAK

John Locke je želio pomiriti objavu odnosno vjeru i um, sukladno svomu sustavu spoznaje, uvjeren da um i vjera nisu, sami po sebi, dovoljni nego da se međusobno nadopunjuju. Vjera se može proširiti na područje onoga što je u skladu s umom, međutim, njezino pravo područje je ono koje je iznad uma, a isključena je iz područja koje je suprotno umu. Um, s jedne strane, ostaje vodič u svemu. On prosuđuje što je u skladu s njim, što je protiv njega i što je iznad njega, a, s druge strane, Locke želi biti poslušan Svetomu pismu, pa ako treba i odreći se i svoga mišljenja. Može se reći da on, svjestan da um ima svoje granice, načelno ostaje otvoren objavi. Međutim, pod utjecajem engleskih i nizozemskih teologa osiromašuje objavu, izvlačeći iz nje samo temeljnu poruku, čime zapostavlja druge vjerske poruke odnosno istine, koje su sadržane u Svetomu pismu. Russo dobro uočava da Locke ne može nigdje navesti tekst Svetoga pisma kojim bi se tvrdilo: "ova, i samo ova vjera spašava".<sup>143</sup> Prigovori Lockeu, pokazuju se uglavnom

---

<sup>141</sup> Usp. M. Sina (a cura di), *nav. dj.*, str. 464.–465.

<sup>142</sup> J. Locke, *A Letter to the Right Rev. Edward ...*, u: *The Works of John Locke*, (10 vols), Printed for Thomas Tegg, London, 1823., sv. IV., str. 96.

<sup>143</sup> R. Russo, *Ragione e ascolto...*, str. 164.

opravdanima. Neka otajstva vjere, koja spadaju ili bi se mogla staviti u području iznad uma, Locke ih, dajući prednost umu i svomu sustavu spoznaje, smješta među tvrdnje koje se protive umu, pa tim otajstvima um ne dopušta da budu i ostanu otajstva vjere nego ih odbacuje kao ono što je suprotno umu. Što se tiče čudorednoga zakona, može se reći da Locke ima veću sigurnost u čudoredni zakon, sadržan u Svetomu pismu, nego u filozofijskim čudorednim sustavima, koji zavise o umu i imaju svoje razumske temelje.

Za kraj navedimo riječi Fredericka Coplestona, koji je ovako kazao za Lockeja: "On je empirist, ukoliko tvrdi da sva građa naše spoznaje dolazi od osjeta i refleksije, ali nije empirist, ukoliko ne misli da mi možemo spoznati samo ono što smo primili preko osjetila. U svom umjerenom stilu, on je metafizičar. Racionalist je, jer je siguran u prvenstvo racionalne prosudbe nad svakim mišljenjem i vjerom (...), ali nije racionalist u smislu da bi obezvrjeđivao duhovnu zbilju ili onu nadnaravnoga reda ili mogućnost božanske objave istinâ, koje, premda nisu suprotne umu, iznad njega su i ne mogu biti otkrivene samo umom, a ne mogu biti ni potpuno shvaćene i kada su objavljene".<sup>144</sup>

## John Locke's thoughts on revelation

### *Summary*

In this article, the author initially presents a brief description of Locke's philosophy of knowledge, starting from his critique of innate ideas. Ideas and types of ideas are then described and the levels of knowledge: intuitive, demonstrative, and sensitive, as well as opinion and probability, and the knowledge of God's existence.

---

<sup>144</sup> F. Copleston, *A History of Philosophy. Modern Philosophy: the British Philosophers from Hobbes to Hume*, Image Books, New York – London i dr., 1994., str. 69.-70.

The author then expounds Locke's thoughts on revelation, on reason and faith and their relationship to each other as well as their limitations, on the relation between traditional revelation and reason, on the difference of propositions which are "according to reason", those which are "above reason" and those that are "contrary to reason", on enthusiasm, and on miracles as credentials of divine revelation or God's mission.

Since Locke held that Sacred Scripture contains the fundamental message which is sought for salvation and that which enables one to consider himself a Christian, which Jesus and his apostles announced, a few excerpts from Sacred Scripture which Locke cites are mentioned which include this fundamental message. This message or article of faith is that Jesus Christ is the Messiah. What is contained in this saving faith is also mentioned, as well as the moral law which is given through revelation. In the end, the objections of some critics are presented and a conclusion.